



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

1960 • BIND 1 • NR 1 • SIDE 1

Introduktion



SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldininen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

INTRODUKTION

HERALDISK SELSKAB har siden sin stiftelse den 27. maj 1959 set det som en af sine fornemste opgaver ved udsendelse af *et tidsskrift* at skabe et længe savnet forum for Nordens historiske og aktuelle heraldik.

Interessen for heraldik er gammel i Norden. »Det kongelige danske Genealogiske og Heraldiske Selskab«, der blev stiftet i 1777, var vistnok verdens første heraldiske forening. Vort nystiftede selskab har kunnet glæde sig over en så stor tilslutning, at det allerede tæller ca. 200 medlemmer og abonnenter fra Nordens lande.

Geografisk er Skandinavien langt det største sprogeområde i Europa. Opimod 20 millioner mennesker forstår dansk, svensk eller norsk. Der burde således i de nordiske lande, i en tid da både studiet og den praktiske anvendelse af heraldikken oplever en renaissance, være baggrund for et tidsskrift, der alene sysselsætter sig med denne farveglade kunst. *Heraldisk Tidsskrift* håber, at det både kan inspirere og inspireres af de mange heraldisk interesserede i Norden, således at der gennem det kan skabes et nordisk centrum for studiet af heraldik.

Gennem sit våben, der pryder dette nummers omslag, ønsker Selskabet at give udtryk for de nordiske landes samhörighed. Nordens historie viser med al mulig tydelighed, at de nordiske folk har alt at tabe ved indbyrdes splittelse, og alt at vinde ved enighed og god forståelse. Våbenet er en udvidelse af det gamle unionsvåben: i

rødt tre guld kroner; dets fem kroner symboliserer de fem suveræne lande: Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige; landenes korsflag har inspireret til kronernes anbringelse. Kroner anvendtes i øvrigt ofte af middelalderens herolde i deres embedssegel.

Selskabets latinske navn er *Societas Heraldica Scandinavica*. I gammel, streng forstand omfattede »Skandinavien« vistnok blot »den skandinaviske halvø«, d.v.s. Norge og Sverige, men Heraldisk Selskab følger definitionen i Ordbog over det danske Sprog, og opfatter skandinavisk = nordisk, d.v.s. »hørende til de fem nordiske lande«. Medvirkende til valget har været, at »Scandinavica« også opfattes således i udlandet.

Og hermed byder vi så læserne velkommen til det første nummer af *Heraldisk Tidsskrift*. Det kunne have været større, og er foreløbig kun et årsskrift, men vi håber, at det barn, der nu bliver holdt over dåben, ved bidrag fra læserne og med en forøget abonnentkreds kan vokse sig stort og kraftigt.

Ihukommende Kumbels ord:

Mangt et værk
som ej blev gjort,
var til gengæld
såre stort,

har vi ment det rigtigst at udgive tidsskriftet i den foreliggende form: Muligvis ikke fuldkommen, men *udkommen!*

Redaktionen.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Christiern 1.s Skjoldholdere

Af Paul Warming.

I »Det danske Rigsvåben«, 1926, p. 134 anfører Grandjean kun følgende om de skiftende skikkelser som holder Christiern 1.s våbener i hans forskellige segl:

»To vildmænd — uden køller — optræder som virkelige skjoldholdere i Christiern 1.s ældste sekret (1449; *Henry Petersen: »Danske kgl. Sigiller«, 1917, nr. 72; her figur 1*), medens denne konges senere sekreter viser to indadvendte, oprejste løver (1450; *HP nr. 74; figur 2*), en harniskklædt ridder og en vildmand med hævet kølle i venstre hånd (1457; *HP nr. 76; figur 3*), samt endelig en kvindeskikkelse og en vildmand, der begge holder skjoldet med fravendt hånd (1460; *HP nr. 78; figur 4*)«.



1. Christiern 1.s sigil som Konge af Danmark, 1449. Skjoldholdere: to vildmænd. Denne og de følgende tre illustrationer er taget fra *Henry Petersen: Danske kgl. Sigiller, 1917.*

I sine kommentarer til »Danske kgl. Sigiller« p. XIV-XV udtrykker Henry Petersen sig i det væsentlige på samme rent refererende måde.

Ingen synes tidligere at have taget stilling til spørgsmålet om anledningen til, at der i de pågældende segl er brugt forskellige skjoldholdere. Der er imidlertid al mulig grund til at antage, at Christiern 1., der ved ethvert skifte i sin stilling lod sit våben ændre i nøje overensstemmelse hermed, også har valgt de forskellige dertil hørende skjoldholdere af særlige grunde.

Man bør ved betragtningen af Christiern 1.s våbener i de tre sidste af de fire nævnte segl, nemlig dem af 1450, 1457 og 1460, have i erindring, at de er udført i anledning af hans valg til henholdsvis konge af Norge, konge af Sverige, og hertug af Slesvig samt greve af Holsten. De pågældende våbener er unionsvåbener, og det kan derfor tænkes, at han har taget særligt hensyn til det land, som det på hvert enkelt tidspunkt var lykkedes ham at blive regent over. Det må herved også erindres, at Christiern 1. aldrig var tilbageholdende med løfter eller gunstbevisninger i sin stræben efter at udvide sit magtområde.

Seglet 1449. Danmark

Våbenet i seglet af 1449 (figur 1) er dannet, da Christiern 1. blev konge af Danmark, og de to vildmænd, der holder dette våben, kan betragtes som

de skjoldholdere, han har fundet burde høre til Danmarks våben, hvilket også stemmer med tingenes senere udvikling. At de — som hørende til residenslandets våben — for ham har været de principale, ses af at han i sit majestætssegl (HP nr. 75) lader dem bære den portal, hvori han selv er afbildet siddende på en trone.

Af hvilken grund Christiern 1. har valgt de i øvrigt som skjoldholdere almindeligt forekommende vildmænd til skjoldholdere for det danske våben, er ikke tidligere undersøgt, og dette spørgsmål udelades også i denne forbindelse.

Seglet 1450. Norge

Seglet af 1450 (figur 2) er udført i anledning af, at Christiern 1. var blevet konge af Norge, hvorfor den norske løve optoges i hovedskjoldets 2. felt. Det må være rimeligt at antage, at de *to løver*, der i dette segl optræder som skjoldholdere, kan opfattes på én af følgende to måder:

Enten er begge skjoldholdere at betragte som hørende til det *norske* våben, hvis våbendyr jo er en løve; deres særligt fremtrædende rolle kan skyldes, at Christiern 1.s norske kongeværdighed nu skulle fejres (ifølge en samtidig skribent, der overværede kroningen i Trondhjem, er der aldrig set glattere konger), evt. tillige at de skulle opveje, at det norske mærke i våbenet står efter det danske.

Eller løverne må betragtes, den ene som dansk, den anden som norsk skjoldholder, beroende på at begge lande har løven som våbendyr. Denne sidste antagelse, der forudsætter en ændring i Christiern 1.s benyttelse af vildmænd som danske skjoldholdere, forekommer dog mindre sandsynlig, når henses til hans senere segl.



2. Christiern 1.s sigil som Konge af Danmark og Norge, 1450. Skjoldholdere: *to løver*.

Da man i Norge efter opløsningen af unionen med Sverige 1905 skulle udføre særlige rigs- og kongevåbener, antog man, at der ikke hørte skjoldholdere til det norske kongevåben, og at man derfor stod frit over for, hvad man i så henseende kunne vælge: løver svarende til våbendyrret, eller bjørne som de største nationale rovdyr, eller ingen skjoldholdere, fordi man gik ud fra, at ingen sådanne tidligere havde været anvendt i forbindelse med det norske våben. Men dette er efter det anførte næppe rigtigt.

Der er i denne forbindelse sikkert ingen anledning til at betragte de *to løver* som noget, Christiern 1. havde påtvunget nordmændene, for forholdet har efter al sandsynlighed været det omvendte: at nordmændene har forlangt af kongen (der var parat til at love alt, og i dette tilfælde let kunne opfylde sit løfte), at han skulle udelade de danske vildmænd og i stedet optage løven i det segl, der blev udført i anledning af hans valg til konge af Norge.

Seglet 1457. Sverige

Seglet af 1457 (figur 3) er udført i andledning af Christiernes valg til konge af Sverige. Foruden det danske og norske mærke er nu det svenske — de tre kroner — blevet optaget i våbenet, sidstnævnte i hovedskjoldets 2. felt, foran det norske der nu er flyttet til 3. felt. Som skjoldholdere optræder her *en harniskklædt ridder og en vildmand*. Også i dette tilfælde må man crindre såvel våbenets unionelle karakter, som det forhold, at Christiern altid i særlig grad måtte smigre — og evt. rette sig efter — dem han i øjeblikket skulle vinde.

Der kan vanskeligt anbringes mere end to skjoldholdere ved et våben — Islands betegner her en undtagelse — og nu skulle Christiern først og fremmest tage hensyn til Sverige. Dette skete for det første ved, at Sveriges mærke i våbenet fik rang foran Norges, men efter hvad det ser ud til, tillige ved at der nu blev anbragt en svensk skjoldholder ved våbenet, nemlig den harniskklædte ridder. Den pågældende skikkelse, der stående ved skjoldets dextre side indtager den fornemste plads af de to skjoldholdere, er nemlig formentlig identisk med den harniskklædte skikkelse, der i den berømte svenske »riksklämman« af 1436 holder et skjold med de tre kroner, og som ifølge første led af dette segls omskrift — *Sanctus Ericus sveuorum gothorum rex* — forestiller Erik den Hellige, Sveriges skytspatron.

Riksklämman er afbildet bl. a. i »Meddelanden från Riksheraldikerämbetet« III, 1935, p. 15, og i Uno Lindgren: »Heraldik i svenska författningar«, 1951, p. 156.

Ifølge artiklen »Sveriges tre kroner« af den tidligere svenske riksheraldiker, baron Fleetwood, i nævnte årgang af »Meddelanden« er trekro-



3. Christiern 1:s sigil som Konge af Danmark, Norge og Sverige, 1457. Skjoldholdere: en harniskklædt ridder og en vildmand.

nermærket at betragte som Erik den Helliges særlige attribut, og kongen og kronerne sammen var blevet symboler for den svenske nationale bevægelse. Det er som sådanne de er benyttet i det svenske rigsråds segl, den førnævnte riksklämman, der ikke er noget kongesegl, men netop ifølge andet led i omskriften: *Sigillum regni Suecie*, er et segl for det svenske rige som sådant. Seglet er skabt under selvstændighedsbevægelsen under Engelbrekt, og det er formodentligt for at understrege — også over for unionsmodstandere i Sverige — at Sverige gik ind i unionen med sin selvstændighed i behold, at det svenske rigsråd har ønsket dette udtrykt i kongens segl. — Det kan ikke med sikkerhed ses, om ridderen i Christiernes segl er kronet sådan som den tilsvarende skikkelse i riksklämman.

Da en skikkelse som Erik den Hellige selvfølgelig ikke kan optræde dubleret, har Christiern kunnet vise, at han ikke helt havde glemt at tage

hensyn til Danmark ved på skjoldets sinistre side at anbringe en vildmand. At der ved et sammensat våben optræder forskellige skjoldholdere, refererende sig til hver sit mærke i det sammensatte skjold, kendes bl. a. fra unionsvåbenet for England og Skotland. At i det foreliggende tilfælde de to skjoldholderes placering ikke svarer til de tilsvarende våbenmærkers rangmæssige plads i våbenet, behøver ikke at give anledning til at drage de foran fremsatte antagelser i tvivl. Måske har man nemlig netop villet opveje det svenske våbens placering efter det danske ved til gengæld at placere den svenske skjoldholder bedre end den danske.

En harniskklædt skikkelse som skjoldholder for et skjold med de tre kroner har ifølge H. Hildebrand: »Sveriges Medeltid« været afbildet på et kalkmaleri fra 1482 i en nu nedrevet kirke i Kalmar i Uppland. En bonde med økse m. v. (formodentlig en dalkarl) stod ved våbenets sinistre side.

Arvid Berghman har i en artikel »Les Supports des Armoiries de l'État de Suède« i Archives Héraldiques Suisses, Annuaire 1955, påvist hvornår og hvorfra de to løver, der nu optræder som skjoldholdere for det sammensatte svenske kongevåben, er indkommet. De optræder ifølge Berghman første gang i den i Stockholm 1483 udgivne »Dialogus Creaturarum«, her i øvrigt i forbindelse med et skjold, der kun indeholder de tre kroner og altså ikke Folkunge-mærket. En våbenfremstilling i et værk som det anførte er dog ikke af samme officielle karakter som et våben i et segl eller på en mønt, og der bør derfor næppe tillægges den betydning, ud over den antydning den giver om de svenske løveskjoldholderes oprindelse.

Bortset fra denne fremstilling ses løver som svenske skjoldholdere kun i forbindelse med sammensatte våben, hvor trekroner-mærket er kombineret med Folkunge-mærket, der indeholder en løve og derfor i sig selv gør benyttelse af løver som skjoldholdere naturlig.

Den harniskklædte ridder i riksklämman af 1436, der altså er udført og benyttet før Christiern blev konge af Sverige; den tilsvarende skikkelse i hans segl af 1457, udført fordi han da blev konge af Sverige; og endelig den harniskklædte skikkelse fra våbenet i Kalmar kirke i Uppland, der alle forekommer i forbindelse med det ukombinerede trekroner-våben, synes at vise, at denne skikkelse, som fordi den forestiller Erik den Hellige ikke kan dubleres, er den til trekroner-våbenet rettelig hørende skjoldholder.

Denne antagelse giver anledning til at pege på, at der som skjoldholdere for det store svenske rigsvåben, i stedet for to løver — og med ældre tradition — kunne føres St. Erik på dexter side svarende til trekroner-våbenet i hovedskjoldets 1. og 4. felt, og en løve på sinister side svarende til Folkungeslægstens løvemærke i 2. og 3. felt.

Seglet 1460. Slesvig og Holsten

Christiern I.s segl af 1460 (figur 4) er udført i anledning af, at han da blev valgt til hertug af Slesvig og greve af Holsten. Våbenet er af denne grund forøget med et midterskjold kvadreret med de to tilsvarende våbenmærker. Som skjoldholdere er der dexter en skikkelse, der ifølge Henry Petersen og Grandjean forestiller *en kvinde* og sinister *en vildmand*.

Om »kvinden« må først bemærkes, at man ved nøjere betragtning af seglet (ud for skriftbåndets slyngning



4. Christiern 1.s sigil som Konge af Danmark, Norge og Sverige, Hertug af Slesvig og Greve af Holsten, 1460. Skjoldholdere: en engel og en vildmand.

oven for kronens dextre side) kan se noget, der kun kan være det yderste af en vinge, hvilket angiver skikkelsens karakter af *en engel*. På Christierns majestætssegl (HP nr. 75) forekommer to engle, en på hver side af tronen.

Medens der næppe kan være nogen tvivl om, at vildmanden, der i seglet af 1460 optræder som skjoldholder på sinister side, er den ene af de danske skjoldholdere, er det vanskeligt at udtale sig om, hvad engelen på dexter side repræsenterer.

Til Slesvigs våben, som er en brisure af det danske våben med de tre løver, kan der næppe antages at høre væsensforskellige skjoldholdere, og der kan derfor være anledning til at mene, at engelen hører sammen med Hol-

stens våben. Måske har en engel, eller to engle, været skjoldholdere i en af Schauenburgerne benyttet våbenfremstilling, evt. hos den sidste af dem, hertug Adolf. Det har dog ikke til nu været mig muligt at finde en sådan fremstilling blandt segl hidrørende fra denne slægt, og forekomsten af engle i det førnævnte majestætssegl, i hvis omskrift hverken Sverige, Slesvig eller Holsten nævnes, kan pege i en anden retning, for så vidt disse engle overhovedet har heraldisk og ikke blot religiøs betydning.

Men selv om det ikke skulle være muligt at påvise, at Schauenburgerne har benyttet engle som skjoldholdere, og selv om de overhovedet ikke har gjort det, er der på den anden side heller intet i vejen for, at Christiern, på samme måde som han synes at have indført skjoldholdere for det danske og det norske våben, som den første kan have kreeret skjoldholdere for det holstenske, eller det slesvig-holstenske, for med en af disse ved skjoldet og på den fornemste plads, med en dansk skjoldholder på den anden side, at gøre en reverens for det slesvig-holstenske ridderskab.

Såfremt foranstående betragtninger er rigtige, synes de altså at føre til det resultat, at der *ikke* er tale om nogen vaklen i Christiern 1.s anvendelse af de danske skjoldholdere, vildmændene. Når andre skjoldholdere end disse optræder, er der tale om skjoldholdere henhørende til de våbener som tid efter anden sammensættes med det danske.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Vad menas med ett vapen?

Av Arvid Berghman

Det finns nästan lika många definitioner på vapen som det finns författare av heraldiska läroböcker: var och en har sin. Tydligt är begreppet tänjbart. Ofta har man emellertid intrycket, att definitionerna ej äro riktigt genomtänkta. De täcka stundom en del av begreppet men ej hela, stundom äro de åter alltför vidlyftiga. Utan att göra anspråk på att ha definitivt löst frågan skall jag tillåta mig att framlägga några funderingar, som kanske kunna framkalla en diskussion och därigenom bidra att utreda begreppen.

Jag tror det är viktigt att först och främst fastslå, att ett vapen är en idé, en bildidé. Det är tankeinhållet, som är det primära och det väsentliga, ej den utformning det fått. Av detta följer, att ett vapen aldrig kan fastställas till sin form utan blott till sitt innehåll. Härom torde väl alla heraldiker numera vara ense, men det är ofta svårt att få allmänheten att inse förhållandet. Det har berättats för mig, att en medlem av ätten Beck-Friis vid åsynen av det beck-friiska vapen, som jag avbildat i min »Heraldisk bilderbok» (Sthlm 1951), förklarar att vapnet var felaktigt, ty ätten hade aldrig fört en lilja av den typen i sitt vapen! Inställningen är vanlig men inte desto mindre felaktig. Vilken stil en fransk lilja har är utan betydelse för vapnets giltighet, så länge det blott är en fransk lilja.

Om den bildliga utformningen av idén är av underordnad vikt, så är den emellertid inte helt betydelselös. Idén skall vara utformad enligt vissa bestämda regler, som äro baserade på den medeltida krigarens utrustning, de s. k. heraldiska reglerna eller lagarna. Dessa regler ha aldrig kodifierats utan äro grundade på sedvanerätt, men de äro icke desto mindre ganska bestämda. De äro i regel dikterade av rent praktiska skäl. Den medeltida krigaren bar heraldiska vapen för att synas och igenkännas av sina följeslagare, när hjälmen dolde hans ansikte. Det är sannolikt, att dekorativa synpunkter spelat in, ty medeltiden var en praktisktänkande tidsålder, men de praktiska skälen voro säkerligen grundläggande och väsentliga.

Vapnen äro som sagt igenkännings-tecken, och de anbragtes därför, där de bäst syntes på största möjliga avstånd: på vapenrocken, hästens schabrak, lansfanan samt först och främst på skölden. De gjordes så stora som den till förfogande stående ytan tillät och utfyllde väl denna yta. De förenklades och stilsades, så att karakteristiska drag framhävdes, ofta på bekostnad av naturtroheten men till förmån för tydligheten. De belades slutligen med färger, starka, lysande, kontrasterande färger: utan färger inga vapen. Anledningen härtill är av rent optisk natur. En konturteckning skapar intet vapen, utan det måste två färger till för att

ett vapen skall uppstå och ej nog härmed, utan det måste vara två starkt kontrasterande färger. Det ligger i öppen dag, att en silverfigur på rött fält kan urskiljas på betydligt större avstånd än en blå figur på samma fält. Därav regeln att färg ej får läggas på färg och metall ej på metall. Enstaka undantagsfall som Jerusalemens vapen med dess guldkors på silfverfält eller den heraldiska »skuggan» i Trazegnies' vapen (en konturteckning av ett lejon i ett randigt fält) äro anomalier, som ej skapa någon regel. Färgernas, de kontrasterande tinkturernas, betydelse för vapnen kan ej nog kraftigt understrykas.

Med vapen menades ursprungligen vad vi nu på svenska beteckna som sköldemärken. Det är ej nödvändigt, att dessa skola vara anbragta i en sköld; det räcker att de kunna tänkas så anbragta. De tre stiliserade kronorna på den svenska rikstelefonkatalogen äro Sveriges riksvapen, fast de äro helt fristående.

Om jag nu ritar ett efter alla konstens regler stiliserat sköldemärke, kanske till och med insatt i en sköld, har jag da skapat ett vapen? På detta kan man svara både ja och nej. Man kan ju säga, att det är ett fantasivapen, eftersom det har alla vapnets yttre kännetecken, men ett verkligt vapen blir det först, när det representerar någon: en släkt, en fysisk eller en juridisk person. Detta innebär inte, att det skall vara något slags symbolisk skildring av ägaren, hans karaktär eller hans livslopp. Mot de numera så vanliga ansträngningarna att pressa in symbolik i alla ett vapens detaljer kan man ej varna nog kraftigt. Att ett vapen representerar någon innebär blott, att det av denne antagits eller ärvtts eller blivit honom förlänat såsom hans speciella emblem. *Vapnet är*

för ögat, vad namnet är för örat. Vapnen skola därför vara ärftliga eller i varje fall förknippade med ägaren med en viss stabilitet för att få sin rätta karaktär av vapen.

Det är en på många håll och inte minst i Sverige allmänt utbredd åsikt, att man måste vara adelsman för att ha rätt att föra vapen. Förhållandena växla i olika länder, men i de flesta finns intet stöd för en dylik uppfattning. Likaså finns det heller intet skäl, varför endast vapen förlänade av en suverän eller av en därtill auktoriserad myndighet skulle vara att anse såsom riktiga vapen. De äldsta vapnen antogos av ägarna utan inblandning från högre ort och endast emedan ägarna behövede dem i sin dagliga gärning som krigare och befälhavare och deltagare i torneringer. Det ligger i sakens natur, att dessa vapen voro adliga. Men när det blivit brukligt att utmärka ägaren av ett sigill med hans vapen, följa ofrälse personer och även juridiska personer exemplet och anta vapen. Det är först rätt sent, i Sverige år 1420, som man finner exempel på att vapen förlänats av suveränen och då i förening med adlande. Att senare distinktioner utvecklats sig mellan borgerliga och adliga vapen och mellan de olika adelsklassernas vapen sinsemellan är sekundärt och saknar betydelse i förvarande sammanhang.

Man hör stundom förfäktas åsikten, att ett fullständigt vapen ej föreligger, om inte med skölden är förknippad en hjälm med hjälmprydnad. Denna uppfattning förefaller föga verklighetstrogen. De flesta stadsvapen ha ingen hjälm. Många engelska släkter ha sedan medeltiden fört sköld men ingen hjälm, troligen beroende på att de aldrig haft tillfälle att deltaga i någon tornering, men ingen skulle

väl för den skull vilja stämpla dem som *non-armigerous*. En del svenska serafimerriddare nöja sig med sköld utan hjälm i sina serafimervapen. Starka skäl synas alltså föreligga för att anse ett sköldemärke som står eller kan tänkas stå i en sköld såsom konstituerande ett fullständigt vapen.

En stark begreppsförvirring synes föreligga ifråga om sigill och vapen. Som vi redan sett behöver ett sköldemärke ej nödvändigtvis stå i en sköld; det kan även anbringas utan sköld på en vapenrock, ett hästschabrak etc., och som bekant kan varje sköld motsvaras av en flagga eller fana, vars hela duk representerar sköldens fält. Även i ett sigillfält kan ett sköldemärke anbringas utan sköld. Därav får man emellertid ej draga den slutsatsen, att varje bild i ett sigillfält konstituerar ett vapen.

När Stockholms stad år 1296 i sitt sigill för en stiliserad bild av en borg, är detta ej ett stadsvapen utan endast ett sragistiskt uttryck för att staden är befäst. Något liknande gäller sigillet av år 1326 med en stiliserad bild av en hel stad. Mera tveksam kan man kanske vara, när man år 1376 i ett nytt sigill finner ett kungahuvud. Det har förmodats, att detta skulle vara stadens skyddshelgon Sankt Erik, men personligen tror jag att det snarare är ett kungahuvud vilket som helst för att markera, att Stockholm är konun-

gens stad, d.v.s. huvudstad. Även om denna senare åsikt är riktig, vilket naturligtvis aldrig kan bevisas, skulle jag dock icke vilja beteckna detta huvud som ett sköldemärke och hela bilden som ett vapen. Ett riktigt stadsvapen för Stockholm föreligger enligt mitt förmenande först i ett sigill från slutet av 1400-talet, som visar en sköld med en öppen krona, men jag vill gärna understryka, att det inte är enbart förekomsten av skölden utan lika mycket sköldemärkets karaktär, som är avgörande. Ett huvud en face är nämligen ett dåligt sköldemärke. Andra exempel finnas emellertid på användning av dylika huvuden som sköldemärken, och något definitivt bevis för riktigheten av min åsikt i detta fall kan jag ej förebringa.

Om vi med utgångspunkt från det anförda skulle söka komma fram till vad ett vapen är, finna vi att det är en bildidé utformad i färg efter vissa regler och representerande en viss person, släkt eller organisation på ett bestående sätt. Något därutöver skulle strängt taget ej behövas. Vi skulle då få en definition av ungefär följande lydelse:

Ett vapen är en idé, utformad i bild i kontrasterande tinkturer efter vissa regler baserade på den medeltida krigarens utrustning och representerande sin ägare genom ärftlighet eller på annat sätt med viss stabilitet.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Om Ludvig Holbergs Segl og Våben

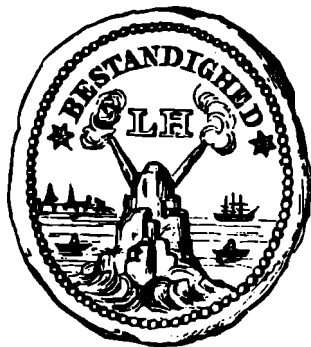
Av Hans Krag

Forinnen Ludvig Holberg blev baron i 1749¹⁾ og da blev tildelt et til sin nye rang svarende våben, skal han ha brukt to forskjellige merker i sitt segnet. Det ene av hans eldre segl henføres til 1723, det andre til 1731, således i jubelutgaven av Holbergs komedier bd. III, 1883-88, (Georg Brandes: »Ludvig Holberg som Komedieforfatter») og i nedennevnte avhandling av Kåre Foss.

Seglet fra 1723 er ikke et våbensegl, men et fritt utformet allegorisk segl. Det viser et stormombrust berg, som reiser sig op av et oprørt hav. Det bærer innskriften »Bestandighed«, en devise som kan utledes av bergets eller stenens egenskaper i forhold til luft og vann, til storm og hav. Som en formodentlig mer dekorativ bestanddel uten symbolsk betydning finnes i seglbilledets bakgrunn en by og på havnen utenfor denne et skib og to små båter. Rett over bergets topp, nær seglets centrum, står initialerne L H, som hever over tvil at dette er Ludvig Holbergs personlige segl. (se fig. 1.)

1) I. A. Thiset og P. L. Wittруп: Nyt dansk Adelslexikon, likesom i Albert Fabricius: »Danmarks Riges Adel«, er datoen for Holbergs baronisering 6. mars 1749, hvad utvilsomt er korrekt. I Aschehous Konversationsleks., utgaven 1922, er året oppgitt som 1747, en feil som går igjen i nedennevnte norske kilder. I samme leksikons nyutgave 1947 er feilen eliminert, for så vidt som baroniseringen er omtalt uten datering.)

Seglet fra 1731 inneholder et våben, men ingen initialer. Våbenet består av



1. Holbergs eldre segl, fra jubelutgaven av Holbergs komedier. Samme segl efter legning av F. Britze finnes i Personalhistorisk Tidsskrift 10-2.

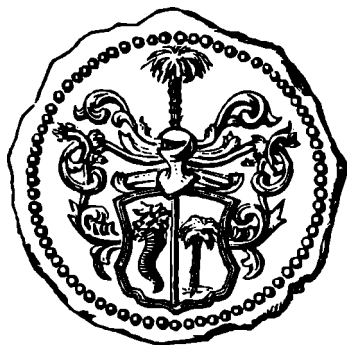
et delt skjold, i 1. felt et overflødig-hetshorn, i 2. felt en opvoksende palme. Overflødig-hetshornet, cornu copiae, som i vanlige allegorier fremstilles som omvendt og med sin rigdom veltende ut på marken, avbildes som skjoldmerke gjerne med åpningen op, dette av lett forklarlige grunner, idet skjoldfoten ikke egner sig til å opfange den fra hornet utveltende overflod. Når ikke merket i første, men i annet felt er gjentatt som hjelmmerke, må det sees på bakgrunn av at våbenet tydeligvis ikke er et virkelig kombinert våben, ikke en forening av to oprinnelig selvstendige våben, i hvilket tilfelle hjelmmerket kunde ventes å ha korrespondert med merket

i første felt. Men det er et over et symbolsk motiv komponert våben, og valget av palmen og ikke overflødig-hetshornet til hjelmerke bør derfor utledes, ikke av våbenets historie, men av dets symbolik. (Se fig. 2 A).

Da Holberg blev baron, bad han om å bli tildelt følgende våben: Et firdelt skjold med hjerteskjold. Hjerteskjoldet av gull med et sort berg, hovedskjoldets 1. og 4. felt av sølv med et naturlig farvet »oprevet« granre, 2. og 3. felt rødt med en lyre hvorover en stjerne av gull. Over skjoldet to hjelmer, hver med syv traller og bærende syvtakkede kroner, hjelmerke på den første et granre, på den annen en lyre hvorover en stjerne, merkene av samme farver som i skjoldet. Skjoldholderne — eller rettere skjoldvoktere — to utadvendte liggende sfinxer av sølv. (Holbergs forslag avbildet i farver i ovennevnte jubelutgave av hans komedier bd. III s. 37, se fig. 2 B).

Nøiaktig dette våben fikk Holberg ikke. I det ham tildelte våben er for det første hjerteskjoldets felt endret fra gull til blått. Berget (hvis farve ikke er angitt i våbenbeskrivelsen i adelsleksikonet) er formodentlig fremdeles sort, men — i overensstemmelse med de heraldiske farveregler — tenkt som naturligfarvet. Granen er ikke lenger »oprevet«, det vil si med roten synlig, men »opvoksende« av jord. Endelig er stjernen over lyren i hjelmerket sløifet. (Fig. 3.)

I adelsleksikonet kalles granen grønn, det vil da si også med grønn stamme; men at dette er riktig, er tvilsomt; i Holbergs forslag har granen — som nevnt — naturligfarvet stamme. Når berget i adelsleksikonet beskrives som et »hult berg«, kan man også tvile på at dette stemmer med det tildelte våben. Hulen i berget finnes ihvertfall ikke i Holbergs forslag og visstnok



2 A. Ifølge jubelutgaven av Holbergs komedier førte Holberg dette våben i sitt segl i 1731.

heller ikke — å dømme efter avbildninger — i våbenet på hans sarkofag i Sorø kirke. Men den kjennes fra en fremstilling av våbenet som Holberg selv senere anvendte.

Et berg, men uten hule, kan kalles Holbergs fedrene våben. Hans far, oberstløytnant Christian Nielsen Holberg, førte et berg i skjoldet. (Se Norsk slektshist. tidsskrift bd. VII.) Skjønt Ludvig Holberg bare var et år gammel da faren døde, har han formodentlig, alt tatt i betraktning, kjent sin fars segl.²⁾

Mest inngående er Holbergs segl og våben behandlet av professor Kåre Foss i hans avhandling »Holberg selv i hans segl og våpen«. I det følgende kommer jeg til resultater, som tildels

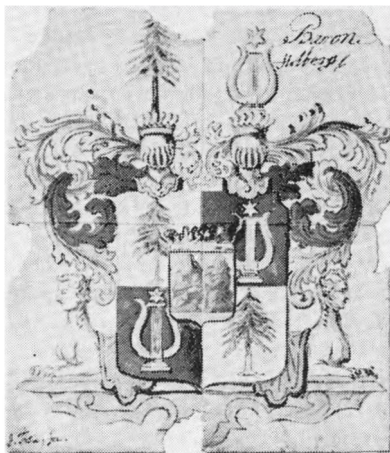
²⁾ Efter at denne artikkel var skrevet, er jeg blitt gjort oppmerksom på Tage Beckers »Baron Holberg og Lenet Holberg«, 1959, hvori det mot s. 33 er gjengitt et fotografi av Holbergs segl som baron. Berget i hjerteskjoldet er her uten hule, og stjernen er bevarer også over lyren i hjelmerket. Ifølge Becker (s. 85, 86) finnes i lensarkivet en kladd til Holbergs friherrelige våben, hvor berget derimot er hult.

avviker ganske meget fra professor Foss'. Men da dennes arbeide i sitt vesentligste ikke er heraldisk, men litteraturhistorisk, og derfor kun benytter det heraldiske som støttepunkter, kan jeg vanskelig forme min redogjørelse som en polemikk mot professor Foss. Dennes synspunkter lates altså uomtalte, men i det sølgende vil det bli tatt hensyn til dem, slik at avvikende opfatninger lett kan veies mot hinannen. Interesserte henvises til Kåre Foss' avhandling i »Festskrift til Francis Bull på 50 årsdagen«, Oslo 1937.

Når Holbergs eldste segl dateres til 1723, betyr dette ikke annet enn at det eldste bevarte lakkavtrykk er fra nevnte år. Men av dette kan selvfølgelig ikke slutes at signetet først er forarbeidet og tatt i bruk i 1723.

Holberg var født i 1684, blev myndig under kurator i 1702, samme år som han blev student, drog på sin første utenlandsreise i 1704, sin annen i 1706, vendte tilbake til København i 1708, blev fullmyndig i 1709 og debuterte som forfatter i 1711. I en tid da brev blev forseglet, ikke igjenklebet, og da seglet ved mangen anledning tjente til å bekrefte (eller erstatte) underskriften, må Ludvig Holberg ha hatt sitt private signet lenge før hans første kjente segl fra 1723.

Seglet fra 1723 kan gjerne stamme fra Holbergs studenterår. Komposisjonen behøver ikke å være hans egen. Seglet kan være kjøpt ferdig av Holberg og av ham funnet passende, fordi det inneholdt en allusjon til hans navn, og fordi hans far førte et berg i sitt skjold. Enhver diskusjon om byen i billedets bakgrunn skal forestille Bergen eller ikke, savner det nødvendige grunnlag. Først bør en kunstforstandig, en seglkyndig eller gravør på

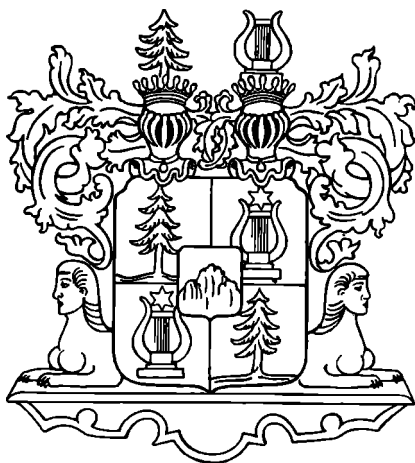


Dette vaaben beder jeg allerunderdanigst mig at blive forundt. L. Holberg

2 B. Holbergs våben som han ønsket det skulde se ut, iflg. hans egenhendige tilskrift: »Dette vaaben beder jeg allerunderdanigst mig at blive forundt. L. Holberg«. Original i Lensarkivet, her efter Jubelutgaven av komediene 1883–88, bind 3.

grunnlag av det originale segl uttale sig om initialerne LH sikkert hører med i den opprinnelige komposisjon eller synes å være tilføyet senere.

Men enten Holberg selv har gitt utkast til seglet eller han har tatt det som det forelå ferdig fra en kunstners hånd og ved dette valg gjort det til sitt eget, så har det ikke et så originalt preg, at billedet bør presses for en dypere mening enn en alminnelig moraliserende i tidens ånd. Et svensk eksempel vil vise dette, et segl tilhørende en H. Cronhielm (ca. 1700). Det bærer devisen »Immobile à tout« og inneholder et berg, som reiser sig op av et bølgende hav. (Fig. 4.) »Bestandighed« er en egenskap som vises i adferd, »immobilité« i holdning, men det er egenskaper som under givne omstendigheter faller sammen – like-



3. Holbergs friherrelige våben av 1749. Berget er ikke hult.

som de to seglbilder er ikke avviker meget fra hinannen.

Våbenet i seglet fra 1731 (som vi nedenfor skal vise feilaktig er blitt tillagt Holberg), er også preget av sin tid. Dets symbolik er lett å tyde: overflodens horn og nøisomhetens palme side om side. Da det gjalt å bestemme det som er vinden i Holbergs eldste segl, kunde jeg henvise til magistrats-president i Trondhjem Hans Collins omtrent samtidige segl, som viste en palme utsatt for vindens press og som bar mottoet: *crescit sub pondere palma*. (Se Norsk sleksthist. tidsskrift bd. VII, s. 175.) Dette, som muligens er et klassisk citat, betyr så meget som: under vekt, betrykk, motgang vokser palmen, og det vil igjen si at den vokser i ørkenaktige omgivelser og utsatt for tropiske stormer takket være sin hårdførhet og nøisomhet. Ikke palmetreet har vært brukt som et symbol på ære — eller rettere på seier: men det er palmens grener, som er seierysbolet, og om man vil, kan man forklare dette

ved at palmen selv ved sin vekst og ved å utfolde sine grener, gir det synlige bevis på at den har seiret.

Efter et arbeide med norske våben-segl fra det aktuelle tidsrum var jeg kommet til det resultat, at seglet med overflødigtheshornet og palmen nokså bestemt kunde sies ikke å være Holbergs originale komposisjon. En samtidig av Holberg, *Marcus Haggæus Frawen*, førte nøiaktig samme våben, såvidt kunde dømmes i samme utførelse, i sitt segl (1720). (Hans våben tegnet efter seglet, se fig. 5.) Frawen hadde i tidligere år fulgt general Løwenørn til «adskillige steder», sist til St. Petersburg, og var blitt veier og måler i Trondhjem i 1715, men avstod embedet i 1720. Efter sin avskjed forlot han Trondhjem, hvis klima ikke bekom ham, og reiste tilbake til Danmark.

Nu syntes det å foreligge flere muligheter. Den ene var at en gravør kunde ha fremstillet et av ham selv eller en annen komponert segl i flere eksemplarer. Det kunde være skjedd ut fra den betraktning, at overflodens horn og nøisomhetens palme var merker som hele den lærde republikk, men i særdeleshet brødløse studenter eller kandidater kunde fylke sig under og bære som kjenningstegn, — åndens overflod og jordisk gods i knapp tildelelse sett side om side, og så dette siste som det mest iøinefallende kjennermerke båret på hjelmen. Men mot denne mulighet talte at ihvertfall Frawens segl var et vel utført og følgelig forholdsvis kostbart arbeide, som ingen gravør vilde legge sig op et lager av og hvis anskaffelse må ha ligget over den brødløse students økonomiske evne. En annen mulighet var at Frawens signet på en eller annen måte var kommet Holberg i hende og av denne tatt i bruk som hans eget. En



4. H. Cronhielms segl ca. 1700. Forfatterens tegning efter seglaustøpning.

trede mulighet var det at Holbergs segl av 1731 var utført med et lånt signet, altså at han hadde lånt det, la oss si av Frawen, engang han ikke hadde sitt eget for hånden.

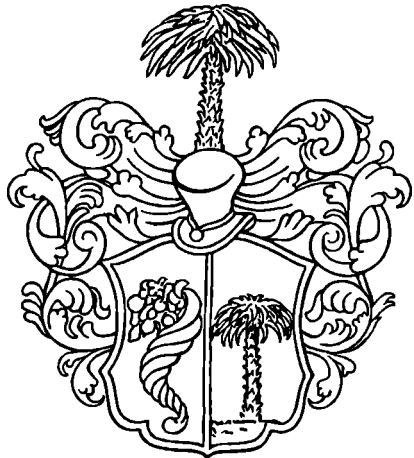
Et forhold som vanskeliggjorde spørsmålet, var at det syntes å eksistere en sammenheng mellom seglet av 1731 og Ludvig Holbergs våben som baron, for så vidt som det var lett å bygge en bro mellom symbolene i dem begge.

Poul Bredo Grandjean har skrevet en kort avhandling om Holbergs eldste segl. (Personalhistorisk Tidsskrift 10. rekke, 2. bd.) Grandjeans karakteristikk av seglet som av en art, særlig »yndet indenfor Borgerstanden«, kan neppe forsvares for den tid det her gjelder, men hvad som skal fremheves, er at Grandjean lar seglet med palme og overflødigshorn uomtalt, mens han på den annen side godtgjør at Holberg benyttet det eldre segl så sent som i 1740. Grandjean gir dertil en opplysning, som i den sammenheng, hvori den står, er uten betydning, men som her får desto større interesse. Holbergs eldre segl finnes under et testamente, opprettet i 1731 av daværende

kammerråd Johan Eschild Falsen og hustru, og sammen med ham som testamentvidne forseglar ingen annen enn Marcus Haggæus Frawen!

En forespørsel i sakens anledning besvarte Rigsarkivet i København villigst den 3. januar 1957 som følger: »I besvarelse af Deres skrivelse af 18. f. m. kan Rigsarkivet fuldt ud bekræfte den deri fremsatte formodning, at det i jubeludgaven af Holbergs komedier, bd. III, s. 16, med underskriften »Sigil 1731« gængivne segl er M. H. Frawens.« Som svar på et annet spørsmål uttaler Rigsarkivet i brevets fortsettelse: »Under testamentet af 30. juli 1731 . . . findes begge de i jubeludgaven gængivne selg, men så tydeligt anbragt henholdsvis under Holbergs og Frawens underskrifter, at placeringen ikke kan siges at give nogen som helst anledning til forveksling.«

Hvad som har gitt anledning til forvekslingen, slik at et segl av Frawens nettop fra år 1731 er blitt tillagt Holberg, nytter det ikke å spekulere over.



5. Marcus Haggæus Frawen, våben efter segl fra 1720. (Norske Kancelliinlegg 1720, 2/10, Riksarkivet, Oslo.)

Men en besynderlig tilfældighed er det, at feiltagelsen får sin betydning derved at den hjælper oss til en forklaring av symbolerne i Holbergs våben som baron. Det synes meget nærliggende å tro, at nettop Frawens våben bevisst eller ubevisst har tjent Holberg som forbillede eller som det mønster, som lå til grunn for hans egen komposisjon.

Hjerteskjoldet i Holbergs friherrelige våben var altså hans fedrene våben. Det er våbenets øvrige innhold, som krever sin forklaring. Hvad granen angår, kan vi i den se den metamorfoserte palme. At de to slags trær kan sammenstilles og at avstanden mellom dem kan være kortere i en kunstners fantasi enn den geografiske, dokumenterer en senere dikter, Heinrich Heine (*Lyrisches Intermezzo* 33).

*Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh.
Ihn schläfert; mit weisser Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.
Er träumt von einer Palme,
Die fern im Morgenland
Einsam und schweigend trauert
Auf brennender Felsenwand.*

Ved å velge det nøisomme tre, som vokser i den norske klippeørken, istedenfor det, som vokser i den libyske sandørken, har Holberg erindret sin norske fødsel og sin opvekst i trange kår. At han derutover ved sitt valg har villet hevde sin norskhet på osten-

tativ måte, finnes det intet som helst grunnlag for å påstå.

Mens granen kan sies å være den til hjemlig jord omplantede palme, kan det helt tilsvarende ikke gjøres gjeldende om lyren i forhold til overflødigtheshornet. Overflødigtheshornets mangetydige rigdom, som den som bærer symbolet både har del i og øser ut av, har i lyren fått sin nærmere bestemmelse. Det er fra lyrens strenger dikteren lar rigdommen strømme, og hans inspirationskilde — eller hans høie mål — er symbolisert ved stjernen. I høiere grad enn tilfelle var med palmen og granen, er det annet symbols almindeligere karakter her forvandlet til noget personlig.

Å dømme efter alt som hittil foreligger, har Holberg i yngre år bare vært mildt interessert i hvad for merker han førte — som når han i sitt segl bruker en almindelig allegorisk fremstilling som i tidens stil henspiller på hans navn, og med en avledet moraliserende devise. Det er først da Holberg i sin alderdom former sitt friherrelige våben, at man kan si at han løfter gjenstanden op i en mer personlig sfære. Og her kommer da til som et helt nyt innslag dette våbens skjoldholdere, de to sfinxer, symboler som visstnok kun denne ene gang forekommer i dansk heraldik. De spørsmål sfinxene reiser, skal vi dog ikke innlate oss på, men la det være den hemmelighet Holberg har tatt med sig i graven.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Några talande Kommunvapen i Finland

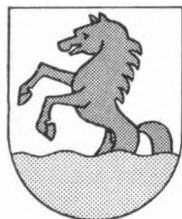
Av Bo Tennberg

Sedan lagen om kommunvapen trätt i kraft den 1. juni 1949 har ungefär 300 kommuner i Finland skaffat sig vapen. Sköldemärkena har naturligtvis hämtats från de mest olika områden, men här skall jag bara beröra några ur den trevliga grupp, som kallas talande. Talande vapen har ju använts ända sedan heraldikens början och de har alltid åtnjutit en välförtjänt popularitet. Deras karaktär av rebus ger dem en alldeles egen charm. Då de flesta utlänningar icke behärskar finska och sålunda icke kan tyda rebusen i ett finskt kommunvapen, är kanske en förklaring av några av dem av intresse.

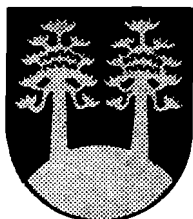
Talande vapen har kommit till stor användning när kommunerna i Finland antagit sina vapen och goda förutsättningar har funnits, ty djur- och växtnamn, ofta i förening med namn på terrängformationer, vilka kan återges heraldiskt, såsom berg, ås, sjö, fors, är vanliga bland finska ortsnamn. Till denna grupp hör t. ex. *Orivesi* (Hingstsjö) och *Mäntyharju* (Furuås). Deras vapen är även typiska, nämli-

gen: »I fält av silver en medelst vågskura bildad blå stam, från vilken uppstiger en röd hingst«, och »I svart fält tvenne furor uppväxande från en medelst bägskura bildad stam, allt av guld«. Ortsnamnet *Perho* torde vara bekant för ganska många svenskar genom Runebergs kända dikt »Graven i Perho«. *Perho* betyder helt enkelt *fjäril* och kommunens vapen är också följdriktigt »I svart fält en fjäril av guld och däröver ett spikkors av silver«. Korset hänсыftar på Runebergs dikt. Denna grupp av talande vapen är som sagt mycket välrepresenterad bland de finska kommunvapnen, varför det får räcka med dessa exempel. Jag skall i stället beskriva några mera finurliga rebusar.

Kannus är ett finskt ord vars vanliga betydelse är *sporre*, men kommunen *Kannus* har icke nöjt sig med att helt prosaiskt upptaga en sporre i sitt vapen. Finnarna har ju förr varit kända för att kunna trollo och det anses även, att namnet *Kannus* härleder sig från ordets andra betydelse, den av *trolltrumma*. Kommunen har



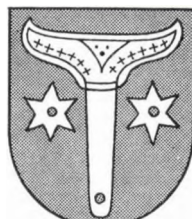
ORIVESI



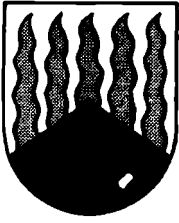
MÄNTYHARJU



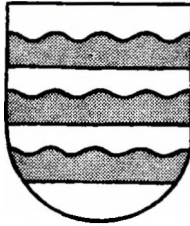
PERHO



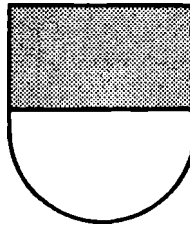
KANNUS



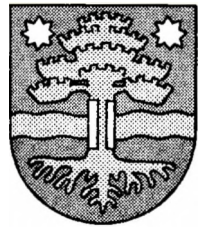
KOLARI



KUHMOINEN



LAVIA



PARKANO

utnyttjat vardera möjligheten och i sitt vapen upptagit såväl trumpinnen till en trolltrumma som två sporrstjärnor. Vapnet är: »I blått fält en stolpvis ställd trumpinne till en trolltrumma mellan två sexuddiga sporrstjärnor, allt av silver«.

Varför *Kolari* för »I fält av silver ett sänkt svart mantelsnitt från vilket uppstiger fem röda lågor« eller bilden av en kolmila, torde vara onödigt att förklara. Däremot är det icke så lätt att förstå ordleken i *Kuhmoinens* vapen. *Kuhmo* är en dialektform av *kuhmu*, vilket betyder upphöjning, knöl eller, i fråga om terräng, en rundad fjälltopp. Adjektivet *kuhmoinen* (kuhmuinen) beyder bucklig eller knölig, en egenskap, vilken ypperligt framgår ur vapnet: »I fält av silver tre, upptill medelst vågskuror bildade röda bjälkar«.

Lavia har Finlands enklaste kommunvapen: »Skölden delad av blått och silver«, vilket dock med något fantasi kan hänföras till de talande vapnen. Enligt traditionen var det tre nybyggare, som först kom till trakten. En av dem klättrade upp i ett träd för att överblicka nejden, varpå han överväldigad på sin breda dialekt ropade ned til kamraterna: »Kyllä on laviaa« (nog är det vidsträckt). Vapnets tomma blå och silver fält försöker ge intryck av vidsträckthet; himmel och snöfält.

Parkano för »I blått fält en av vågskuror bildad bjälke av guld, överlagd av en stolpvis ställd furu likaså av guld, vilken har stammen barkad på båda sidor, de blottade ytorna av silver, och som upptill åtföljes av tvenne sjuuddiga stjärnor av silver«. En dylik furu, som skaltes för att ge bark till barkbröd, kallades *parkkamänty* och enligt lokaltraditionen har kommunen fått sitt namn efter dessa furor.

I finsk blasonering heter posten *pieli*. *Pielisjärvi* kommun har utnyttjat denna likhet mellan sitt namn och namnet på häroldsbilden för att göra sitt vapen talande. »I fält av guld en svart post och en svart spillkråka med röd hjässa och röda klor«. Spillkråkan (*Picus martius*) har upptagits i vapnet för att framhäva kommunens ödemarksnatur.

Valkeala kommun har sitt namn efter det finska ordet *valkea*, vilket som substantiv betyder *old* och som adjektiv *vit*. Vapnet framhäver i all sin enkelhet ordets vardera betydelse. »I svart fält tre uppskjutande, av vågskuror bildade ulvständer av silver«.

Till sist har vi *Äänekoski* köping, en av mina favoriter, ty utom vapnet är även ljudet av dess namn ett slags rebus. (Icke-finnar bör beakta, att ä-ljudet skall uttalas ungefär 5 gånger längre än de tänkt sig). *Äänekoski* betyder ungefär den ljudande forsen och

bättre kan man väl icke framställa namnet heraldiskt med användande av Mellersta Finlands färger, svart, vitt, och rött, än »I svart fält en av vågskuror bildad balk av silver belagd med tre gehängförsedda röda horn«.

De här nämnda vapnen har kompo-

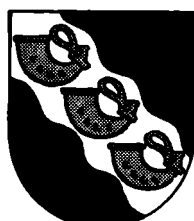
nerats av följande personer: Orivesi av Carolus Lindberg; Mäntyharju, Lavia och Kuhmoinen av Ahti Hammar; Perho, Kannus och Äänekoski av Gösta von Numers; Kolari och Valkeala av Olof Eriksson; Parkano av G. Paaer; Pielisjärvi av Tapio Vallioja.



PIELISJÄRVI



VALKEALA



ÄÄNEKOSKI

Danske Samlemærker

De samlemærker i farver med ca. 85 danske købstadvåbener og ca. 160 herredsvåbener m. m. (i de formodede farver), som i sin tid blev udgivet af Aage Brünner, er nu overtaget af P. Jensen, Frederiksborggade 3, København K. telefon: Byen 31.86, giro: 333.69

Et komplet sæt mærker, 247 stk., koster 12.35 kr. Et hefte til indklæbning (uden det Brünnerske albums kommunale oplysninger) 3.00 kr. portofrit. Mærkerne kan også købes enkeltvis à 5 øre, eller i ark med 25 éns mærker i, til 1.25 kr.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Hannibal Sehesteds franske Grevevåben

Af Hans Konow

Rigens Skatmester, Hr. Hannibal Sehested, blev i efteråret 1662 af sin kongelige svoger, Frederik III, som overordentlig gesandt sendt til Frankrig, England og Holland; i denne egenskab opholdt han sig fra oktober 1662 til november 1663 ved det franske hof i Paris. Det lykkedes ham her, som den dygtige, smidige og charmerende forhandler han var, at vinde kong Louis XIV's personlige venskab. Allerede i februar 1663 undertegnede han en handelsoverenskomst med Frankrig, og den 3. august samme år satte han kronen på værket ved afslutningen af en for Danmark særdeles fordelagtig militærtraktat.

Allerede i april havde Louis XIV givet Sehested et bevis på sit venskab ved at ophøje ham i den franske grevestand. Desværre er det originale grevepatent gået tabt. Det kendes dog i afskrift i det Kgl. Bibliotek!), ligesom det er gengivet in extenso i Tycho de Hofmans Danske Adelsmænd (1779).

Om det til greveværdigheden knyttede våben siger patentet: Lettres patentes données par Louis XIV au Sieur Hannibal de Sehested, Ambassadeur extraordinaire du Roi de Danemark à la cour de France, de décorer ses Armoiries d'un chef d'azur a trois fleurs de Lis d'or posées en fasce & de porter le nom et titre de Comte.« Om hjelmtegn og eventuelle skjoldholdere indeholder patentet derimod kun følgende mere svævende passus: » . . . & de les employer aux manière

accoutumée aux ornemens qui doivent accompagner l'Ecu des Armes«

Denne mangel skulle imidlertid snart blive afhjulpet, idet Louis XIV den 21. august 1663 skrev et personligt brev²⁾ til Sehested, som i meget smigrende og elegant tournerede vendinger giver udtryk for den franske konges anerkendelse af Sehesteds indsats under de nu så heldigt tilendbragte traktatforhandlinger. Som symbol på den union, der ved Sehesteds mellemkomst er skabt mellem den franske og den danske konge, skal Sehested på sit grevevåben som hjelmtegn føre en løve (Danmark) holdende et skjold, hvori en lilje (Frankrig) og en kårde, samt som skjoldholdere



1. Hannibal Sehesteds våben i Hofmans Danske Adelsmænds danske udgave fra 1779.



2. Fra *Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne*, 1787.

to løver, hver belagt på brystet med en lilje.

Dette grevelige våben er senere beskrevet og afbildet adskillige gange, men mærkeligt nok aldrig i en form, der i sin helhed blot nogenlunde er i overensstemmelse med patentet sammenholdt med Louis XIV's ovenciterede brev.

Hofmans opfattelse fremgår af et kobberstik, som findes såvel i den første, franske udgave af *Danske Adelsmænd* (1746) som i den senere, danske udgave fra 1779 (figur 1). Hofman ser altså ganske bort fra patentets ordlyd, som vel umiddelbart må forstås derhen, at det gamle Sehestedske skjold (blåt, en rød rose omsat af tre hvide søblade) skulle forsynes med et blåt skjoldhoved, hvori tre gule liljer. Det ligger nær at antage, at Hofman i 1746, mindre end 100 år efter Hannibal Sehesteds død, har haft sine grunde til at afbilde våbnet som sket – men herom senere.

I »*Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne*« (1787) gengives en anden version

(figur 2) ledsaget af følgende blasonering: »Benævnte Hannibal Sehested blev i April Maaned 1663 af Kong Ludvig XIV optaget i den franske Grevestand med følgende Vaaben: et blaat Skiold, hvorudi en rød Rose, omsat med 3 Sølv Søblade, ledsaget foroven i Skioldhovedet, der ogsaa er blaat, af tre jævnsides satte Guld Lillier. Paa Skioldet tre Hielme, paa den første en guldkronet siddende Leopard, med et draget Sværd i højre Forkløe, og et blaat Skiold med en Guld Lillie i venstre. Den anden og treide Hielm er belagt med en af blaat, Sølv og rødt vexelviis deelt Hielmkrands, af hvilken opstaae ni sorte Plumager. Skioldholdere ere to guldkronede Guld Løver, hver med et blaat Skiold, hvori en Guld Lillie, paa Brystet.« Her har man altså for skjoldets vedkommende nøjagtigt fulgt patentets ordlyd, medens der er tilføjet yderligere to hjelme med »sorte plumager«; disse sidste kan utvivlsomt afledes af det uradelige Sehestedske hjælmtegn: 5 sorte hejrefjer.

Frøken Thyra Sehested, som i 1886 skrev Hannibal Sehesteds biografi, omtaler naturligvis også hans ophøjelse i den franske grevestand, og bringer en farvelagt våbengengivelse (figur 3) »tilrettelagt af Hr. Archivassistent A. Thiset som en Combination af Afbildningerne i *Adelslexicon* og Hofman, *Danske Adelsmænd*«. Bortset fra selve den kunstneriske udformning synes Hofmans bidrag til denne kombination ikke stort, thi både skjoldet og hjælmtegnene holder sig ret nær til »*Adelslexicon*« (figur 2).

At Thiset og Wittrup: *Nyt Dansk Adelslexicon* (1904) gentager denne blasonering kan vel ikke undre, ej heller at Storcks *Vaabenbog*, som blev udgivet i tilslutning hertil, bringer en tegning, der nogenlunde svarer til

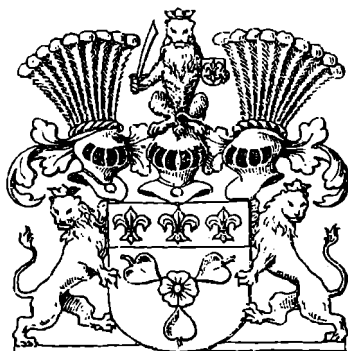
T. og W.'s blasonering (figur 4) — idet man dog lægger mærke til, at skjoldholderne mangler skjoldet med liljen.

I sin Sehested-stamtavle i Danmarks Adels Aarvog 1911 beskriver Thiset våbnet ganske i overensstemmelse med sin nys nævnte opfattelse.

I den seneste Sehested-stamtavle (Danmarks Adels Aarvog 1954) omtaler Albert Fabritius den divergens, der er mellem patentets beskrivelse og Hofmans afbildning, og bringer en farvelagt gengivelse af kobberstikket hos Hofman.

En begrundelse for de forskellige opfattelser af dette våben er det vel ikke muligt at give, og en sådan vil vel i hvert fald ikke kunne betegnes som andet end gætteværk.

Ved et lykketræf fik jeg for nogle år siden i Storcks seglsamling i Rigsarkivet øje på et segl (figur 5), der i det store og hele svarede til Hofmans afbildning. Det sidder mellem Hannibal Sehesteds og hans frue, »Frøken Christiane«s segl, visende deres forbedrede våbner af 1662. Desværre er seglene i samlingen ikke forsynede med proveniensangivelse. For om muligt at få en forestilling om, hvorvidt og i givet



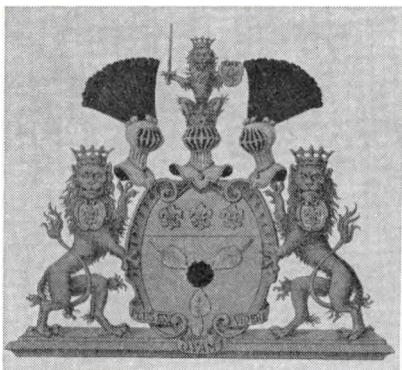
4. Greve Sehested, fra Storcks Våbenbog, 1910.

fald til hvilket brug Hannibal Sehested har benyttet sig af dette signet, har jeg gennemgået, hvad der findes af breve, rapporter og lignende fra ham i årene 1663—66, desværre uden resultat.

Men ud fra dette, hidtil eneste kendte, eksemplar må man vel have lov til at slutte, at sådan har i hvert fald Hannibal Sehested selv opfattet sit grevevåben, og man kan vel også have begrundet formodning om, hvorfra Hofman har hentet sin opfattelse.

Hvorvidt Hannibal Sehested nogensinde har fået den danske konges til-ladelse til at føre grevetitel og -våben er uvist; at han i hvert fald har ansøgt herom, kan man slutte af følgende sætning i et brev, som Louis XIV i denne anledning skrev til den danske kong³: »... ce qu'il n'a toutefois accepté que sans la condition de vôtre agrément.«

Denne ophøjelse har fået »heraldiske følger«, idet den grevelige familie Wedells stammomder, Christiane Sehested, som blev gift med den første lensgreve til Wedellsborg, var Hannibal Sehesteds eneste legitime barn. Hendes agnatiske efterkommere har (med ganske enkelte undtagelser) ført det



3. Fra Thyra Sehesteds bog om Hannibal Sehested, 1886. Bind I over for side 294.



5. Hannibal Sehesteds grevelige våben i hans eget segl i Storcks Seglsamling i Rigsarkivet. Stærkt forstørret.

grevelige Wedellske våben med tilføjelse af 3 gule liljer i et blåt skjoldhoved, og har ombyttet snart den dextre, snart den sinistre skjoldholder (havfrue) med en gul løve.

Familien støtter disse ændringer på følgende passager i Louis XIV's ovennævnte to breve, nemlig: »... je vous donne & aux vôtres, à perpétuité la Qualité, le Rang, le Nom, le Titre, & les Prérogatives de Comte de mon Roïaume, avec la permission de déco-

rer vos Armes de trois Fleurs de Lis en la manière portée par les dites Lettres²), og »... de lui conférer le titre et la dignité de Comte ... pour lui et ses successeurs, mâles et femelles a perpétuite ...³).

Såvidt vides har der aldrig været søgt kongelig konfirmation på disse ændringer; men på den anden side har De Kongelige Ordeners Capitul i hvert fald stiltiende godkendt disse; thi af alle de våbenskjolde for »Hvide Riddere« og Storkorsriddere af slægten, som er ophængt i Ordenskapellet på Frederiksborg, er der kun to i overensstemmelse med det Wedellske grevepatent af 1672, medens de øvrige viser lilje-skjoldhovedet.

Men også på anden måde har disse ændringer, omend indirekte, fået kongelig anerkendelse, idet våbenpatentet for baron Joachim Wedell-Wedellsborg, som ved tiltrædelsen af familiegodset Svenstrup i 1893 fik kongelig bevilling til at forene det Neergaardske navn og våben med sit eget, udtrykkeligt angiver blåt skjoldhoved med 3 gule liljer, og som sinister skjoldholder en kronet gul løve.

Henvisninger:

1., 2. & 3. Gl. kgl. samling nr. 3088, 4to (Kgl. Bibliotek).

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Heraldik på Hålkort

Av Jan Raneke

Har man som undertecknad kommit att syssla med ett begränsat geografiskt områdes vapen, i detta fall Skånelands medeltidsvapen, märker man rätt snart, att man måste veta mera om vad som finns utanför området för att rätt kunna förstå de problem man ställes inför inom området.

Detta är anledningen till att jag vidgat mitt intresseområde till att omfatta medeltidsvapen i allmänhet, deras uppkomst och system, de olika vapenbildernas geografiska utbredning, hur olika vapengrupper uppstått o.s.v. Det är ett väldigt område som här öppnar sig för den intresserade och tvingar till en begränsning. Man får då ställa sig frågan, vad är det man vill och hur skall man gå tillväga för att, dels insamla materialet, dels systematisera de insamlade uppgifterna för att så lätt som möjligt överblicka och bearbeta det som insamlats.

Val av rätt medium lyckades inte med en gång. Jag har tidigare försökt med lösbladssystem och kortsystem av

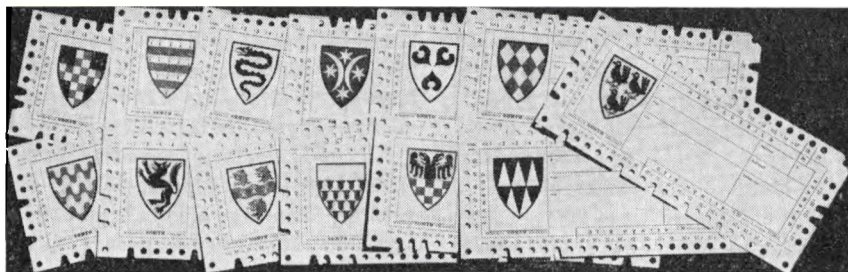
olika slag men ända har dessa i mitt speciella fall visat sig mindre lämpliga. Så provade jag för några år sedan ett par typer av hålkort och så bestämde jag mig slutligen för ett *Sortlo* hålkort i format 148×65 mm — ett standardkort från Esselte, och jag har inte haft anledning att ångra detta val.

Det enda som behövs är egentligen hålkort, en nål (strumpsticka går bra) en sax eller kniv. Själv föredrar jag att skära upp hålen med schablonkniv.

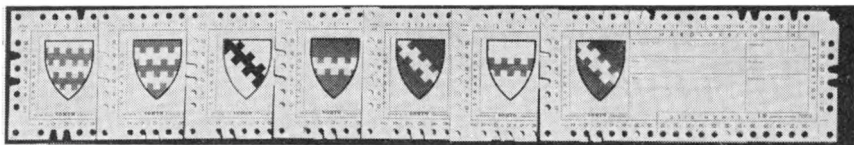
Principen är att man klipper eller skär upp hålen, som vart och ett har sin särskilda betydelse. Sticker man så sorteringsnålen i en kortbunt faller alla de kort ned, som är uppklippta i det hål där nålen införts. De uppgifter på ett kort som man hålkortsmässigt vill bearbeta motsvaras av kodifierade hål utefter kortets kanter.

Det skulle föra för långt att närmare gå in på de olika kodtyperna.

Jag vill i stället övergå till att tala om hur jag disponerat kortet. Som vi ser så löper hål och kodtext bara längs



1. Oordningen är endast skenbar. De uppskurna hålen innebär ordning, antingen man vill sortera korten alfabetiskt eller samla dem efter vissa vapentyper, färger, ursprungsområden etc.



2. Markgreven av Berg i Westfalen och några av hans vasaller: Berg, Quadt, Blittersdorf, Nesselrode, Ortenburg, Langel, Schorlemer.

kortets kanter, varför plats för noteringar finns inne på kortet. Längst till vänster är plats för sköldemärket i en schablon med släktnamnet under. Vapenbilden återger som regel det osammansatta stamvapnet. Kända bitecken, brisyer, hjälmprydnader m. m. liksom eventuella vapenvarianter redovisas i kolumnen för noteringar. Skölden återges i färg, därest färgerna är kända, annars med en linjeteckning och med ett »u.f.« ned till höger om skölden. Alla anteckningar på kortet utföres med hård blyerts. Släktnamn angives enligt följande: (STARAT) = tidigare namnform, ASTARAC = namn i hävdvunnen form. Warwick = tillnamn i titulärform eller patronymikon, vilka sistnämnda sorteras på förnamn. Engelska vapen redovisas alltid på släktnamnet. I övre vänstra kolumnen, betecknad med en stjärna, antecknas äldste kände bäraren av vapnet och årtalet för hans framträdande. I kolumnen *Härkomst* till höger därom angives ex.vis: normandisk (för vissa engelska släkter), dynast eller ministerial, patricier, hög- eller lågadel, borgerlig o. s. v. Övre högra kolumnen är betecknad med ett t. Här är plats för årtalet för släktens cv. utslocknande. Andra radens 1:sta kolumn anger *Plats*. Här noteras gård, stad, socken, härad och annan lokalisering av de tidiga generationernas uppträdande, tidpunkt för släktens förflyttning från ett område till ett annat, utbredning o.s.v.

I kolumnen *Stambygd* angives vederbörande släkts ursprungsområde. Men observera: inte alltid! Det är det område där släktmedlemmarna levde vid tiden för vapenväsendets införande alltså vid 1100-talets början. För att närmare belysa detta vill jag ta ett par exempel. Roger, den förste av den engelska släkten d'ABERNOUN, kom till England med Wilhelm Erövraren år 1066. Släkten härstammar från byn och slottet A. vid floden Aude i Picardie. Släktmedlemmarna, som för en gul sparre i blått fält, var på 1100-talet bosatta i Surrey, där de var »tenants« under de högadliga CLARE's, som förda 3 röda sparrar i gult fält. Alltså har vapnet tillkommit i Surrey.

Ett annat exempel på närmare håll. Medlemmar av den tyska furstesläkten *Schauenburg* (känd sedan 1039) från grevskapet med samma namn nära Rinteln vid Weser i Niedersachsen, blev vid 1100-talets början grevar av Holstein. Det holsteinska »nasselbladet« förekommer i nu bevarade urkunder första gången 1242 i sigill tillhörande grevarna Johan I och Gerhard I. Nasselbladets bärare placeras således geografiskt i Holstein.

Att angiva ursprungsområde för en medeltidssläkt är ofta vanskligt, och helst bör man söka komma tillbaka till 1200-talet. Motsäger då inte namnskick och vapenbild antagandet att släkten är från området där den först uppträder, blir den registrerad för detta område.

Med hjälp av bl. a. Putzers Historischer Atlas och Westermanns utmärkta Atlas zur Weltgeschichte har jag på en karta över Europa sökt rekonstruera 1100-talets feodalsamhälle och indelat hela området i 93 stambygder eller ursprungsområden. De olika ländernas gränser var ju i hög grad flytande under hela medeltiden och landsdelarnas namn har ju också varierat från tid till annan. Indelningen gör därför inte anspråk på att vara helt riktig, men för en uppsortering av materialet fyller den sitt ändamål. Vid gränsdragningen har också i förekommande fall hänsyn tagits till vapenrullornas indelning. De engelska rullorna, om vi bortser från de s. k. *Ordinaries*, är nästen undantagslöst ordnade grevskapsvis med vissa intill varandra liggande grevskap sammanlagda. Likartad uppställning har de kontinentala rullorna.

I rutan för *Noteringar* (stora rutan) antecknas bl. a. vasallförhållande och vederbörande släkts förnamnsskick s. k. *Leitnamen, ledenavn*. Dessa säger ofta mycket om vapenbild, stamgemenskap och ursprung. Vapenbärare med förnamn som Detlef, Markvard och Heinricus på danskt område kan exempelvis misstänkas vara komna från tyskt område.

Längst ned till höger finner vi rutan för *Källhänvisningar*. Här införes belägg om var vapnet förekommer. Alla kända medeltida vapenrullor, de stora sigillverken på olika språk och all viktigare facklitteratur har sin bokstavsbezeichnung.

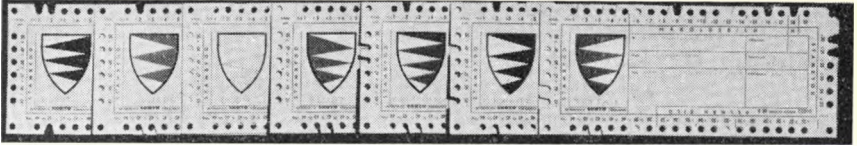
Som synes på bilden ledsagas hålen runt kortets kanter av vissa tecken, bokstäver, siffror och klartext. I första kodfältet längst upp till vänster finns 5 hål för den alfabetiska sorteringen efter släktnamn. Med 5 nålningar kan korten ordnas alfabetiskt efter släkt-

namn från A—Ö. Därefter kommer 2 stycken 6-hålskodfält med underrubriken *Häroldsbild*. Med hjälp av denna dubbelkod kan urskiljas 99 olika häroldsbilder. Nästa lilla enhålskod nr 18 H är en direktkod med vars hjälp alla *rena* häroldsbilder kan avskiljas. Hål nr. 19 med beteckningen V = Vair är alltså direktkod för gräverk. Mitt emot häroldsbilderna på kortets underkant återfinns vi *Allmänna bilder*. Denna 12-hålskod medger i likhet med häroldskoden 99 ursvalsmöjligheter. På underkanten finns även tinkturerna i direktkod. På kortets kortsidor slutligen finns 12-hålskoden för stambygderna. Kortets baksida är helt fri och kan vid behov användas för skisser och anteckningar.

Nyckeln till hela kortsystemet återfinns i *kodtabellen*. Den innehåller uppklippnings- och nålningsschema för: 1) *Alfabetets bokstäver*, 2) *Häroldsbilder* (figur 3), 3) *Allmänna bil-*

Kod nr.	Bild	Beskrivning	Klappes håll
H. 1		Österr. Chef	2 + 0 8 + 0 + 1
H. 2		Dansk Coupé	2 + 0 8 + 0 + 0
H. 3		Span. Changement	2 + 0 + 1 1 + 0
H. 4		Tysk Furd	2 + 0 1 + 0 + 1
H. 5		Tysk, dansk Kouff (se 4 sidan)	2 + 0 8 + 4 + 1
H. 6		Tysk Furd	2 + 0 8 + 1 + 0
H. 7		Tysk, dansk Furd (se 4 och 6 sidan)	2 + 0 1 + 0 + 1
H. 8		Tysk Furd	2 + 0 8 + 0 + 1
H. 9		Tysk, dansk Furd (se 4 sidan)	2 + 0 7 + 0 + 1
H. 10		Tysk Furd	2 + 0 8 + 0 + 1
H. 11		Tysk, dansk Furd	2 + 0 + 1 8 + 0 + 1

3. Ett blad ur kodboken, en oumbärlig del av hålkortsystemet.



4. Några vapen med ulftands-skuran: Ulfstand, Grubbe, Degn I, Beust, Königsmarck, Minchwitz, Tettau.

der, 4) *Stambygder*. Den innehåller dessutom *Källförteckning* i klartext jämte de förkortningar som införes på korten.

Ja, detta var i stort hålkortsystemets uppbyggnad, nu till slut några ord om tillämpningen. Systemet är snabbt och enkelt att använda både vid urval och sortering. Man lär enligt korttillverkaren kunna gå igenom ca. 60.000 kort i timmen och det bör ju räcka til. Det är således lätt att plocka fram ett visst områdes vapen, en viss vapentyp, en färg eller ett färgpar eller vilken kombination som helst oberoende i vilken ordning korten ligger och lika lätt är det att ordna korten hur man vill.

Då stora luckor ännu finns i materialet vill jag med all reservation ge ett praktiskt exempel på hålkortens användning.

En dansk heraldiker besökte mig för någon tid sedan. Han ville veta var *ulftands-skuran* förekommer. En enkel nålningsoperation urskilde genast några dussin vapen med denna skölddelning (figur 4). Färgerna visade sig genomgående vara svart/silver och rött/silver. På danskt område återfanns *Ulfstand*, *Grubbe* och *Degn I*. De övriga visade sig nästan undantagslöst kunna placeras i området kring övre Elbe. Där förekommer också ett vapen *Minchwitz* känt sedan 1100-talet med samma färger svart/silver som släkten *Ulfstand* för. Medlemmar

av denna släkt uppträder i Skåne tidigast på 1300-talet och enligt en obestyrkt släkttradition skulle stamfadern ha hetat *Gert Minchwitz*.

Att draga bestämda slutsatser av en sådan nålningsoperation är givetvis vanskligt utan en grundig undersökning af källmaterial, men den kan dock ge uppslag till lösning av månget heraldiskt problem.

Antalet kort är för närvarande ca. 5.000, vilket är resultatet av 2 års fritidsarbete. Samlingen omfattar bl. a. Danmarks medeltidsvapen med reservation för de av mig okända vapen, som finns på kalkmålningar i de danska kyrkorna och på andra ställen. Som jämförelse kan nämnas att det inom det forna danska området med Skåne, Blecking och Halland finns ca 750 kända medeltida vapen av inhemskt ursprung.

Nästan kompletta är samlingarna av Mecklenburgs och Mährens vapen liksom Polens stamvapen. Klassificerade är också över 1.500 engelska vapen och samtliga de vapen som finns i *Zürcher Wappenrolle mit den Wappen aus dem Hause zum Loch*, tillsammans nog räknat 603 olika släktvapen.

Detta var ett exempel på hur man kan använda sig av hålkort vid heraldiska studier. Det skulle glädje artikelskrivaren om denna lilla orientering kunde stimulera våra heraldiker till ökad användning av detta förnämliga hjälpmedel.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Valdemar Atterdags og Erik af Pommerns Herolder

Af Ernst Verwohlt

Middelalderens herolder har haft en så afgørende indflydelse på heraldikens udvikling, at hele denne farveglade kunst har hentet sit navn fra disse personer.

Herolderne optrådte oprindeligt som kampledere ved riddertidens store attraktioner, turneringerne, der samlede deltagere overalt fra Europa. De udråbte med høj røst riddernes navne, når de red ind på kampbanen, idet de samtidig beskrev deres våbener, der udgjorde tilskuernes eneste mulighed for at skelne de panserklædte deltagere fra hinanden. De ledede turneringerne efter nøje regler og udråbte ved legenes afslutning sejrherrene.

For at kunne identificere de mange fremmede deltagere i turneringerne krævedes et indgående kendskab til datidens heraldik samt fyrsternes og adelens slægtsskabsforhold, og herolderne skabte af praktisk nødvendighed heraldikens særlige kunstprog, blasoneringen. Det er da også typisk, at Frankrig — våbenkunstens klassiske land — der fostrede de første herolder, ejer en heraldisk terminologi, der i klarhed og præcision er uovertruffen, således at fransk stadig er det internationale heraldiske sprog.

Herolderne forstod imidlertid at udnytte denne viden. I krig blev de benyttet til at identificere fjendtlige styrker og fanger, og i fred knyttedes de efterhånden fast til fyrstehofferne som ledere af statsceremonier. Deres anvendelse som sendebud mellem fyrstehofferne, udstyret med diploma-

tisk immunitet, hævdede deres sociale position, således at de i løbet af 1400-tallet dannede en stand, der var hierarkisk opbygget i våbenkonger, herolder og persevanter.

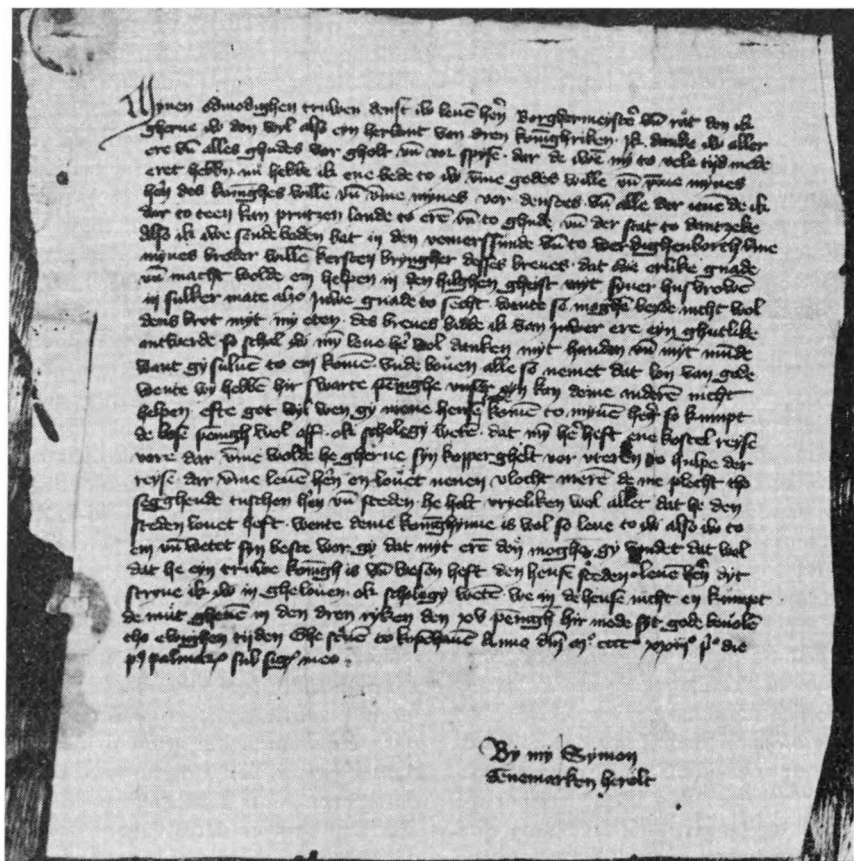
Nordiske herolder har hidtil ikke været genstand for historiske eller heraldiske undersøgelser. Jeg håber imidlertid inden længe i bogform at kunne udgive »Herolder og Turneringer i Norden«, et arbejde, hvortil jeg gennem flere år har samlet materiale, også i udenlandske arkiver, omfattende tiden fra ca. 1250 til ca. 1650. To hidtil ikke i nordiske diplomatier publicerede dokumenter fra 1363 og 1423, der for første gang nævner navngivne danske herolder, synes dog at fortjene en særskilt omtale som et foreløbigt bidrag til heroldernes ældste historie i Norden.

I forbindelse med turneringer omtales unavngivne danske herolder allerede under Erik Menved (1286—1319). De nordtyske krøniker fra slutningen af 1300-tallet beretter således om herolder, der under Erik Menveds pragtfulde turneringer for de nordtyske fyrster udenfor Rostock i sommeren 1311 optrådte som kampdommere noterende sejrherrene efter deres våbener. Ved dansen om aftenen blev der danset »efter den orden, som kampdommerne råbte ridderne op, idet de samtidig beskrev deres våben; de havde herved fortegnelsen om forholdene ved turneringen foran sig«. — Dr. Paul Adam-Even, Paris, har endvidere henledt min opmærksomhed på et

tillæg til Bellenville-våbenbogen fra sidste halvdel af 1300-tallet (Manuskript FR 5230, Bibliothèque Nationale, Paris), der indeholder en fortegnelse over deltagerne i den turnering, som den svenske kong Albrecht af Mecklenborg afholdt i Wismar i foråret 1386. Den beretter, at turneringen blev ledet af en herold, der var iklædt en våbenkjole »d'azure a trois couronnes d'or«. Der kan ikke være tvivl om, at der her er tale om kong Albrechts herold, hvis våben-

kjole har været prydet med det svenske trekronervåben, der netop først kendes under denne konge.

Den første navngivne danske herold omtales imidlertid under Valdemar Atterdag (1340–75), idet der i den under sidste verdenskrig ødelagte *Niederstadtbuch*, der befandt sig i Lübeck Staatsarchiv, under den 15. juni 1363 findes følgende indførsel på latin (p. 988), der her efter fotostat gengives i oversættelse ved magister C. A. Christensen:



1. Herolden Simons brev af 29. marts 1423, det ældste bevarede dokument fra en dansk herold. Bemærk underskriften: »Denemarken herolt«. Stadsarkivet i Gdansk (Danzig).

»Det skal være vitterligt, at Gerhard Grundis fra Danmark, kongen af Danmarks herold, i nærværelse af nedenanførte vidner klart erkendte, at han har erklæret Tideke Vogel, Arnold Schönewedders lejesvend, nævnte Gerhards fange, fuldstændig kvit og løst fra dette fangenskab, og at han skiltes fra nævnte Gerhard i al ære, og at han (Gerhard) takkede ham mange gange (for modtagne løsepenge). Vidner er de herrer borgmestre Herman v. Wickede og Herman Gallin, som tydeligt havde hørt, at han fik denne erklæring af nævnte Gerhard«.

Baggrunden for denne notits om Valdemar Atterdags herold *Gerhard Grundis* må søges i kampene om Helsingborg 1362, hvor kong Valdemar slog en lübsk flåde på 52 skibe med ca. 2500 mand, der i tolv uger for-gæves havde beskudt Helsingborgs slots mure med både blider og andet »drivende eller skydende værkt«. Kongens herold har under disse kampe taget den omhandlede Lübecker til fange. Efter datidens krigsregler havde han krav på løsepenge, og det er disse penge for frigivelse af fangen, han kvitterer for. Der findes fra disse år bevaret talrige sådanne kvitteringer, og kongen skal efter sagnet have op-ført Gåsetårnet på Vordingborg Slot for de rige løsepenge, han fik for fanger fra slaget ved Helsingborg.

Optegnelsen er især interessant ved at vise danske herolders deltagelse i krig. Paul Adam-Even har i sin af-handling »Les fonctions militaires des hérauts d'armes« (1957) netop påvist de franske herolders virksomhed og betydning på slagmarken, hvor deres kendskab til våbenmærker var afgø-rende for identificering af fanger og døde. Det berettes således, hvorledes herolderne før slaget ved Navas de Toloso den 16. juli 1212 gik rundt



2. Resterne af herolden Simons segl på dokumentet figur 1.

om natten og vækkede de sovende soldater, ligesom de efter kampen identificerede døde og fanger, og da Albert af Bayern i 1396 rykkede ind i Frisland, var han ledsaget af ikke færre end 21 herolder!

Herolden Gerhard Grundis har været bosat i København og haft kong Valdemars bevågenhed. Han omtales således i Roskildebispens jordebog, hvor der i 1377 blandt de Roskildebispens tilhørende jorder i København nævnes »den grund, som kongen har tilstået Grundis« (Danske middelalderlige Regnskaber, 3. række, 1. bind, Roskildebispens jordebøger og regnskaber, p. 110). Gerhard Grundis har endvidere i 1366 været anvendt af kongen som sendebud, idet den franske middelalders betydeligste historiker Froissart (1337–1404) beretter, at han den 15. april 1366 var i Bruxelles og der mødte Valdemar Atterdags herold, der var kommet til stede ved en turnering, som hertugininden af Brabant afholdt (Oeuvres de Froissart, Chroniques, Tome I, p. 152).

Ud over en omtale af en dansk herolds anvendelse som sendebud til pave Gregorius i Avignon 1375 medbringende som gave nogle gangere, en falk og kongens sekret (*Scriptores Rerum Danicarum*, VIII, p. 437) tier kilderne indtil det tidligere nævnte brev fra 1423. I dette brev, skrevet fra København den 29. marts 1423, anmoder Erik af Pommerns herold *Simon*, der i brevet kalder sig »heroult van dren koninghriken«, borgmestre og råd i Danzig om, at overbringeren af brevet, hans broder Kristian, må blive optaget i Helligåndshospitalet i Danzig tilligemed sin hustru. Dokumentet, der befinder sig blandt akterne i stadsarkivet i Gdansk (XIII, 33) er ved stor velvilje fra generaldirektør Altman, statsarkivet i Warszawa, affotograferet og vises som figur 1. Det måler i naturlig størrelse 22 × 22 cm og er forsynet med heroldens segl, der desværre er så medtaget af de over 500 års arkivering, at heroldens våben kun anes (figur 2), ligesom omskriften alene er bevaret i brudstykker. Brevet, der er affattet på middelalderligt nedertysk, publiceres her i oversættelse ved magister C. A. Christensen:

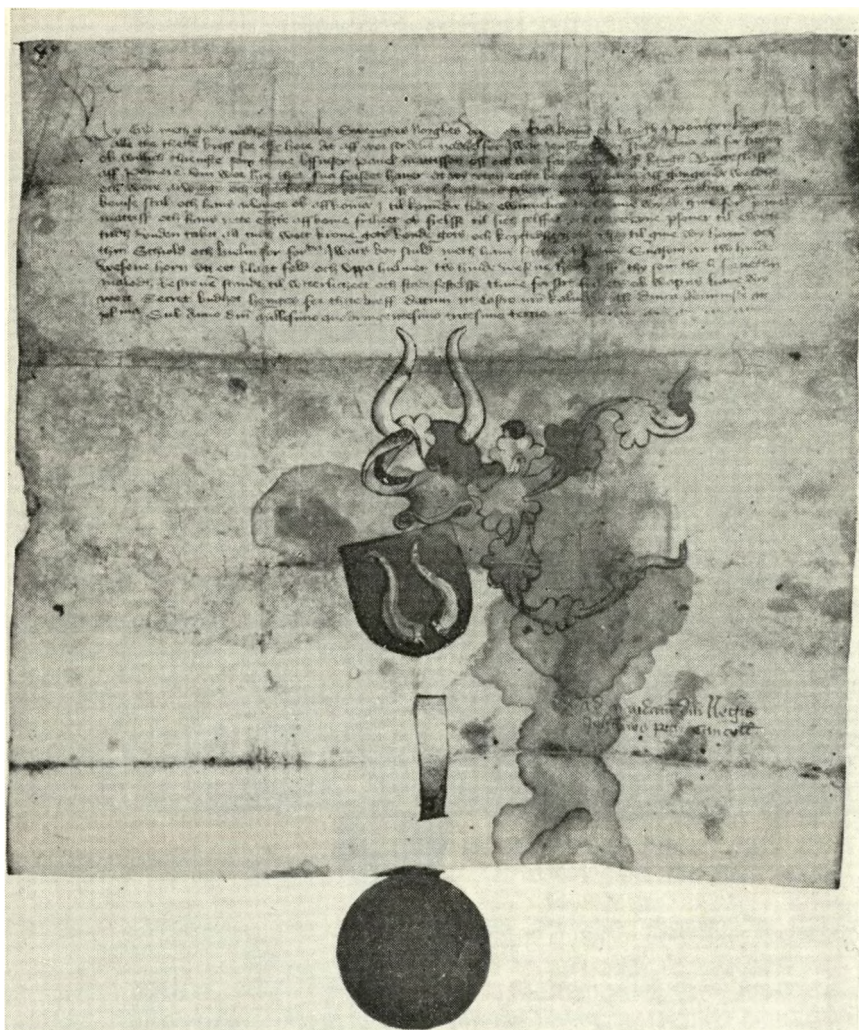
»I ydmyg og tro tjeneste mod Eder, kære herrer borgmestre og råd, som jeg gerne vil yde Eder som en Herold for tre kongeriger.

Jeg takker Eder for alle æresbevisninger og alt godt, for guld og for fortæring, som Eders (medborgere) mange gange har bæret mig med. Nu har jeg en bøn til jer, (som jeg beder Eder imødekomme) for Guds skyld og af hensyn til min herre konge, samt til mine og alle deres fortjenester, hvem jeg har kunnet bevæge hertil, Preussenland til ære og gavn såvel som også staden Danzig. Som jeg i Femernsund og Vordingborg bad Eders sendebud om på min broder

Kristians vegne, overbringeren af dette brev, at I på oprigtig vis og efter formåen ville hjælpe ham ind i Helligåndshuset sammen med sin hustru på en sådan måde, som Eders nåde tilsiger, eftersom de begge ikke vil spise brødet hos mig, således beder jeg om et gunstigt svar på dette brev af Eder, ærværdige herrer; så skal min kære herre takke Eder vel med hånd og mund, når I selv kommer til ham, og frem for alt så modtag belønningen fra Gud, eftersom vi her har sorte penninge, hvormed den ene ikke kan hjælpe den anden; om Gud vil, så afskaffes de dårlige penge nok, når I mine hansestæder, kommer til min herre. Og I skal vide, at min herre har en bekostelig rejse foran sig, derfor vil han gerne bruge sine kobberpenge til hjælp for rejseomkostninger. Derfor, kære herrer, tro ikke på noget rygte, som man plejer at udsprede om herren og stæderne; han overholder uindskrænket alt, hvad han har lovet stæderne, når kongen er Eder lige så kær, som I er ham, og tag vare på hans bedste, hvor I i ære kan gøre det, (så) skal I nok erfare, at han er og har været hansestæderne en tro konge.

Kære herrer, dette skriver jeg på ære. Og I skal vide, at hvem der ikke er medlem af hansaen, han skal give den 15. penning i de tre riger. Hermed Gud befalet til evig tid. Skrevet i København i det Herrens år 1423, dagen efter palmesøndag under mit segl af mig Simon, Danmarks herold.«

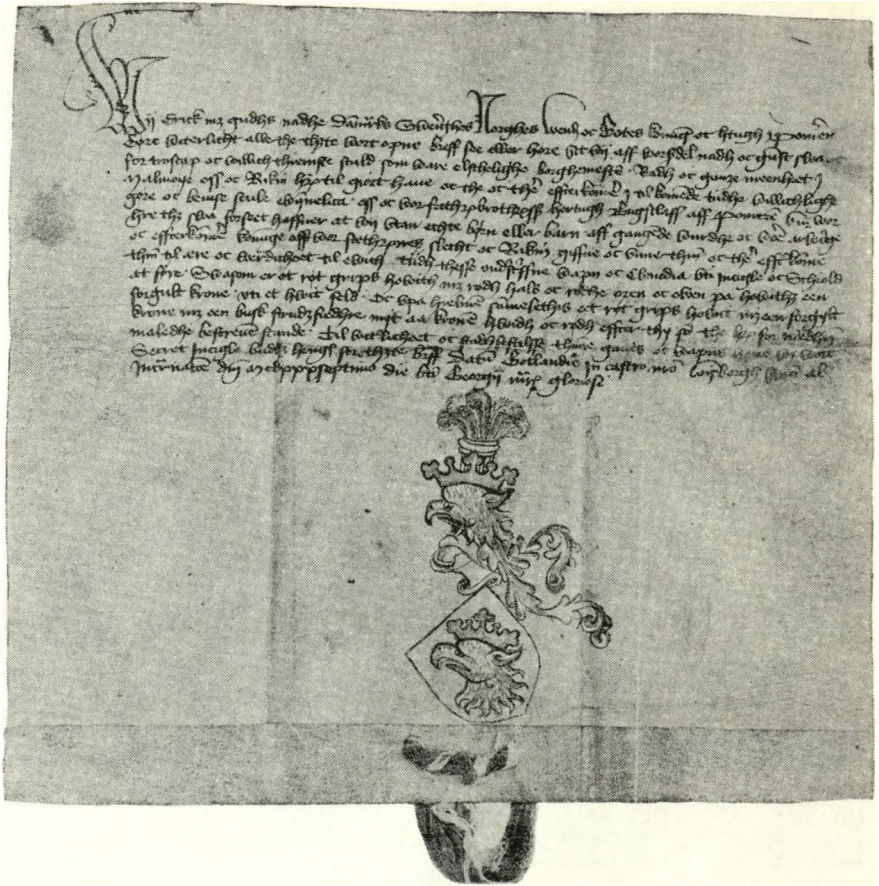
Som supplerende oplysninger til brevet bør nævnes, at det møde i Femernsund, der hentydes til i brevet, er det resultatløse voldgiftsmøde, der fandt sted den 11. maj 1421 mellem grev Henriks og kong Eriks voldgiftsmænd vedrørende kongens ret til herugdømmet Slesvig. Ved forhandlingerne i Vordingborg, der fandt sted den 5. juli 1422 mellem udsendinge fra Hansaen og kongen, nægtede den-



3. Erik af Pommerns adelsbrev for Poul Mattissen af 8. marts 1433. Fot. Rigsarkivet, hvor originalen findes.

ne at forny Hansastædernes handelsprivilegier. Heroldens omtale af den danske mønts forringede værldi hentyder til den »møntforfalskning«, som Erik af Pommern under sin voksende pengenød greb til i 1422 ved at lade slå en kobbermønt, som han ville

tvinge igennem som sølvmønten sterling, der gjaldt for fire penninge. På grund af modstand både i Hansebyerne og i Danmark blev kobbermønten dog atter indkaldt i 1423, så heroldens indsigt i statsagerne har været ganske god. Kongens omtalte forestående



4. Erik af Pommerns våbenbrev for Malmø af 23. april 1437. Originalen findes i Malmø Stadsarkiv.

udenlandsrejse er den pilgrimsrejse til det hellige land, som kongen foretog fra august 1423 til maj 1425.

Dokumentet fra 1423 er det eneste vidnesbyrd, vi har om Erik af Pommerns rigsherold, men samtidig det hidtil ældste bevarede dokument fra en nordlisk herolds egen hånd. Det spørgsmål melder sig derfor, om vi har mulighed for ad heraldisk vej at spore hans virke.

At brevet er skrevet på nedertysk

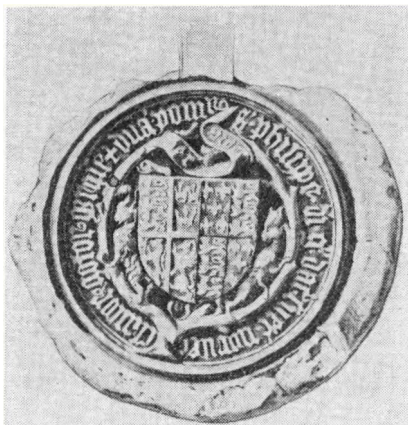
er ikke i sig selv et vidnesbyrd om brevsriverens nationalitet. Dels er brevet jo stilet til en Hansestad, dels kendes samtidige danske meddelelser fra midten af 1500-tallet, hvorefter det af en herold krævedes, at han skulle kunne beherske mindst syv sprog! Dronning Margrethe og Erik af Pommern undlod ved ledighed ofte at besætte de store rigsembeder som drot og marsk og omgav sig i stedet med rene hofembedsmænd; disse, der også gik kongen til hånde i styrelsen, var

i stor udstrækning indvandrede tyskere. Erik af Pommern havde siden sit giftermål i 1106 med den engelske kong Henrik IV's datter Filippa haft sit selvstændige hof, og det synes da meget nærliggende, at denne første tysker på den danske trone fra sit hjemland medbragte adskillige hofmænd og — hvorfor ikke — en herold.

Det er i hvert tilfælde en kendsgerning, at der i Erik af Pommerns regeringstid sker en så afgørende ændring i den officielle heraldik i unionsrigerne, at den alene synes at kunne forklares ved, at en unionsherold har haft afgørende indflydelse på disse anliggender. Erik af Pommern havde så rigeligt at gøre med holstenere og Hansafolk og med at holde sammen på unionen, at han personlig har haft begrænset tid og kræfter til at beskæftige sig med heraldiske anliggender. Det synes derfor en nærliggende slutning, at den, der står bag alle de afgørende ændringer og nyskabelser i dansk heraldik, der finder sted i disse år, er en af kongens herolder, formentlig den ved kongens hof ansatte »heroult van dren koninghriken«, Simon.



5. Erik af Pommerns rigssægl 1398. Efter Henry Petersen: *Danske hgl. Sigiller*, 1917.



6. Dronning Filippas sægl 1120.
Efter Henry Petersen.

Under Erik af Pommern udstedes herhjemme — øjensynlig efter tysk forbillede — således for første gang i Norden egentlige adelsbreve, hvori det pågældende våben blasoneres i godt heraldisk sprog og hele det tildelte våben aftegnes. I tiden 1418 til 1433 kendes 7 sådanne danske adelsbreve, hvoraf der i Rigsarkivet i København endnu opbevares to originaler, nemlig henholdsvis af 8. marts 1433 for Poul Mattissen (figur 3) og af 11. august 1433 for Niels Nielsen Harbo. Det første kendte svenske frälsebrev, som samtidig forlenede frälsemannen med et våben, er også udfærdiget af kong Erik, nemlig det den 1. september 1420 udfærdigede frälsebrev, i hvilket kongen tildeler ålændingen Björn Pålsson til Kodbolsta »och hans echte afkomma sådant wapn, skiöld och hielin, såm här wti dhette wårt öpne breff skriffne ähre och målatte ståhr«. I tiden 1423 til 1434 kendes yderligere 5 sådanne frälsebrev.

Også byvåben blev tildelt ved egentlige våbenbreve under denne kong. I Malmö Stadsarkiv opbevares stadig

det af kong Erik udfærdigede våbenbrev for Malmö stad af 23. april 1437 (figur 4). Dette våbenbrev er skrevet med en skrift, der umiddelbart ligner heroldens i brevet af 1423. Det er dog formentlig for dristigt at påstå, at de to breve er skrevet med samme hånd. I brevet af 1423 anvendes således prikker over y'erne, hvilket ikke genfindes i brevet af 1437, ligesom skriften er mere rund. Skriften kan dog have udviklet sig i de mellemliggende 14 år. En palæografisk undersøgelse af de svenske frälsebrev fra disse år ville være af stor betydning i denne sammenhæng. Det synes dog mere sandsynligt, at herolden har fået stillet en skriver til sin rådighed, men selv har udført våbentegningen.

Vender vi os til kongens egen heraldik, som den giver sig udtryk i de kongelige sigiller, viser denne også en afgørende ændring i den hidtidige praksis. Medens de danske konger siden 1190 normalt har ført de danske løver i udelt felt, indføres med kong Eriks danske rigssegl 1398 (figur 5) for første gang det ved dannebrogskorset firdelte skjold, visende de danske løver (leoparder), unionens tre kroner, den svenske folkungeløve og den pommerse grif, hvortil i hjerteskjoldet kommer den norske løve, formentlig fordi Norge betragtedes som

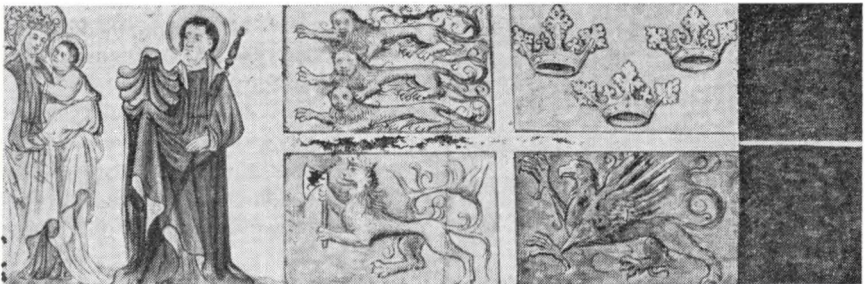
arverige. Denne sammensatte opbygning af det danske kongevåben har været anvendt siden.

Dronning Filippas segl, der er benyttet i årene 1420, 1424 og 1425 (figur 6) er ligeledes en heraldisk nyskabelse, det ældste danske alliancevåben. Det viser et delt skjold med dexter det danske kongevåben, sinister det engelske, dronningens slægtsvåben.

I disse to segl ses ligeledes de første egentlige skjoldholdere i dansk heraldik. Kong Eriks rigssegl viser en stående engel, hvis hoved og vinger rager op bag skjoldet, der næsten skjuler skikkelsen. Dronning Filippas skjold er omgivet af en af grene dannede krans, hvori to heraldiske antiloper (formentlig fra hendes moder, Mary Bohun).

Det må indrømmes, at disse segl kan være skåret i Tyskland og derfor være præget af nye fremmede moder, men bærer de ikke efter det oplyste mere præg af en herolds systematiske arbejde med det foreliggende heraldiske stof?

Den opbygning, som kendes fra kongens rigssegl, går igen i det danske skibsflag i Lübeck Marie Kirke, som blev erobret af Lübeckerne i søslaget 1427 udenfor København, og som gik ulykkeligt tabt ved et luftan-



7. Det danske skibsflag fra 1427, indtil 1943 opbevaret i Lübeck Marie Kirke. Efter Schultz Danmarkshistorie 2. bind, 1941.



8. Skjoldfrise fra 1427 på Krogen (Kronborg) Slot. Fot. Nationalmuseet.

greb i 1943 (figur 7). Flaget viser inderst på hvid bund strøet med røde roser Jomfru Maria med Jesusbarnet og ved hendes side St. Jacob med stav og ibsskal. Det hvide kors deler resten af flaget i Danmarks, Sveriges, Norges og Pommerns våbener. Kan man i dette flag, der har voldt historikerne så stort hovedbrud, også ane den kyn-dige og ivrige herolds arbejde? Da professor Henry Petersen i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1882 publicerede sin opdagelse, udtalte han i hvert tilfælde med støtte af professor Magnus Petersen, at dette med oliemaling på groft lærred malede heraldiske flag bar præg af at være udført af en rutineret hånd, »hvilket særlig ses i en vis kjæk Tegning i Griffen og Løven med Øxen«.

Fra samme år, 1427, stammer ifølge M. Mackeprangs skarpsindige udredning i »Fra Nationalmuseets Arbejds-mark 1932« den ved Kronborgs restaurering afdækkede skjoldefrise på det af Erik af Pommern byggede Krogen Slot. Denne frise, der består af

19 skjolde (figur 8), viser i midten det såkaldte »Christi våben«, en heraldisk sammenstilling af lidelsesredskaberne, der var yndet i middelalderen. I våbenfrisen ses sinister dronning Filippas tidligere nævnte allianceskjold og dexter kong Eriks kongevåben, her dog med den danske kongeslægts gamle hjelmtegn, vesselhornene med påfuglefjer. De øvrige våbener viser våbenskjolde for nogle af tidens ypperste danske og svenske adelsmænd og biskopper, som formentlig alle har været tilstede hin grå decemberdag i 1427, hvor et svensk-dansk møde fandt sted i Helsingborg. Ligger der bag denne heraldiske gestus et for- eller efterarbejde af den danske herold?

Endelig kan i denne sammenhæng nævnes endnu en heraldisk nyskabelse, som stammer fra disse år, men som ved skæbnens ugunst ikke blev nogen rigtig succes: et unionsbanner for Erik af Pommerns tre riger. Da kong Erik efter Filippas død ved et brev af 15. februar 1430 indstiftede en messe i

Vadstena kloster, bestemmes det, at denne skulle besørges af 10 gejstlige, som på deres kapper skulle bære »rykins banner Swa som aer eth röth kors oppa eth gulth fiaeld«. En tilsvarende bestemmelse om dette rigsbanners anvendelse på messeskjorter findes i fundamentsbrevet for Kalmar præstekollegium af 19. marts 1430. Dette banner mistede jo sin betydning ved unionens sammenbrud og Erik af Pommerns afsættelse, men har dog spillet en rolle. I processen mellem Erik af Pommern og de slesvigske hertuger klager kongen således over indbyggerne på Femern, fordi de havde afskaffet »kronen« som øens mærke og tillige undladt at benytte rigets banner »banderium regni«, hvilket de havde pligt til, men i stedet i deres segl og banner havde optaget det holstenske nældeblad (*Scriptores Rerum Danicarum* VII, p. 300). Banneret vides senest ført af rigsforstander Sten Sture på hans togt mod de hedenske russere 1495 (*Handlingar rörande Skandinaviens historia* XVIII, p. 54, 55 og 57). Såfremt Nordens enhed engang skulle

blive en realitet, er flaget altså allerede skabt for over 500 år siden!

Denne summariske gennemgang af heroldernes ældste historie i Norden viser, at udviklingen er foregået ad samme baner som i Frankrig, England og Tyskland. Fra at være kampdommere ved turneringer (Rostock 1311, Wismar 1386) og hærens hjælpere i krig (Helsingborg 1362) benyttes herolderne tillige som sendebud (Bruxelles 1366, Avignon 1375), for endelig i begyndelsen af 1400-tallet at blive knyttet fast til hoffet som egentlige embedsmænd med heraldiske og diplomatiske funktioner. Fra midten af 1400-tallet har vi et rigere kildemateriale at øse af, og allerede i de første år af Christiern I's regeringstid (1448–81) møder vi en dansk heroldsorganisation med våbenkonger, herolde og persevanter, om hvis virke talrige dokumenter i danske og udenlandske arkiver beretter. Fra alle disse gamle dokumenter hører man det fjerne ekko fra en fortid, hvor heraldik ikke alene var kunst og dekoration, men en levende realitet i hverdagslivet.

Register til Siebmacher

Det kgl. Bibliotek i København har fornylig fået et håndskrevet register til de godt 90 bind, som udgør den titaniske »Siebmachers Grosses und Allgemeines Wappenbuch«, 1853 ff.

Registeret er udarbejdet i løbet af 1958-59 af *Poul Reitzel*, og omfatter alle de i Siebmacher afbildede våbener undtagen lavsvåbener, i alt sikkert over 100.000. Navnene er skrevet på kort, der befinder sig i 23 store kartotekskasser, som man kan få adgang til ved henvendelse til læsesals-ekspeditionen.

Kortene henviser kun til Siebmachers enkelte *bind*, i hvis indholdsfortegnelser man derefter selv må søge frem til *side* og *planche*. Herunder vil det være en hjælp at benytte sig af *Sven Tito Achens* dupliserede samlede »Indholdsfortegnelse til Siebmacher«, 1956, som kan lånes hos ekspeditionen, og hvis bindbetegnelse benyttes i *Poul Reitzels* store værk.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

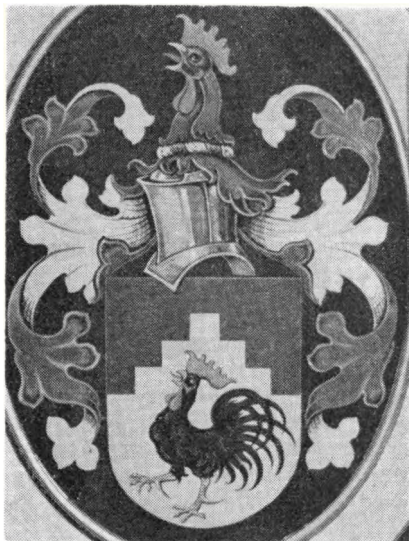
Mindre Meddelelser

Et nyt borgerligt Våben

Chefen for den danske Sundhedsstyrelse, medicinaldirektør, dr. med. *Johannes Frandsen* blev i maj 1959 udnævnt til Storkors af Dannebrog. Som det er skik, skulle hans våben hænges op i Frederiksborg Slotskirke, men da hverken han eller hans slægt i forvejen havde ført våben, måtte han først tage sig et. Medicinaldirektøren ønskede, at hans våben skulle anskueliggøre »et liv i medicinens tjeneste på kristen baggrund«, men hvordan? Såvel han selv som undertegnede, hvem han gjorde den ære at spørge til råds, fandt at både korset og især æskulapstaven efterhånden måtte siges at have aftjent deres heraldiske værnepligt. Medicinaldirektøren er født i en sjællandsk landsby og kunne tænke sig »en typisk dansk landsbykirke i skjoldets baggrund«.

Resultatet blev som på billedet: i blå felt en sølv trappegavl, heri en blå hane med guldnæb, klør og sporer, rød kam, tunge og strubelapper. Hjelmfigur: et afrevet hanehoved som i skjoldet. Hjelmklæde: blå og sølv. Valgsprog: Sjæls Røgt og Sundheds Pleje.

Den hvide trappegavl er naturligvis landsbykirken, den »kristne baggrund«. Hanen er medicinen. Hanen var lægeguden Æskulaps, eller på græsk Asklepios', fugl. Sokrates' sidste ord til vennen Kriton, før han døde, var: »Husk at vi skylder Asklepios en hanel«. På det danske Collegium Medicum's segl fra 1700-tallet ses en siddende Minerva med en æskulapstav i den ene hånd og en hane på den anden.



Medicinaldirektør Johannes Frandsens våben på pladen, der skal hænge i Frederiksborg Slotskirke. Det er udsørt af Ordenskapitlets våbenmaler, Franz Sedivy.

Den traditionelle offergave fra dem, der søgte til lægegudens helligdomme i det gamle Hellas var en hane. Om de gav en hane, fordi denne associeredes med guden, eller omvendt: Hanen efterhånden blev Asklepios' fugl, fordi den var den almindeligste offergave til ham, er formentlig umuligt at afgøre. Det synes imidlertid at være et faktum, at Asklepios' læge-præster benyttede kastrerede haners kønsorganer som en hormon-medicin, der udleveredes eller solgtes til dem blandt templernes besøgende som trængte til det. Efterhånden blev hanen derfor opfattet som et symbol på ungdom og livskraft.

S.T.A.



1. Peter Wessel Tordenskjolds våben i hans adelsbrev 1716. Nu på Frederiksborg Museet.

Wessel

Den 24. februar 1716 gav Frederik 4. »Herr Capitain ved Vores Sø-Etat Os Elskelige Peter Wessel« adelsbrev og navnet Tordenskjold. Figur 1 viser våbentegningen i patentet. Første felt er blå med



2. Pedro Telesforo Wessels og hans brøders våben i »Armorial Families« 1930.

en talende guld tordenkile, andet felt rødt med en sølv ørn (året før havde Peter Wessel erobret den svenske fregat »Hvita Örn«). På hjelmen: et ørnelår holdende en tordenkile.

Figur 2 viser et våben fra side 2064 i 7. udgave af A. C. Fox-Davies' »Armorial Families«, London 1930. Første felt: rødt heri en sølv ørn (mellem en rose og en stjerne), 2. felt: blå med en tordenkile. På hjelmen: et ørnelår holdende en tordenkile. Våbenet føres af sønnerne af dansk generalkonsul Peter Mathias Wessel (1851–1921): Pedro Telesforo Wessel, William Masten Wessel, og Frederic Falkenberg Wessel.

Der er vistnok ikke slægtsskab mellem Peter Wessel fra Trondhjem og Pedro Telesforo Wessel 200 år senere, men at sidstnævntes våben er inspireret af den førstes, kan der ikke være tvivl om.

S.T.A.

Heraldisk Nøgle

Med Arkivar Knud Pranges »Heraldisk Nøgle til Nyt Dansk Adelslexikon« er mange danske heraldikeres drøm gået i opfyldelse. Hvad adskillige har arbejdet på i årevis (og Arkivar Prange selv i fjorten år), er blevet til virkelighed: En Thiset & Wittrup, en Storck, men *heraldisk* ordnet. Poul Reitzels »Dansk Våbenherold« 1946 ff indeholder jo mange adelige våbener, men for første gang på tryk har vi her en nøgle til *alle* kendte danske adelsvåbener (et par flere end Thiset & Wittrup, f. eks. Greverne af Rosenborg).

Bogen kan forekomme lidt omstændelig, men det viser sig at være en fordel. Den kan benyttes af folk, der intet begreb har om heraldik, bare de læser den knappe, men udtømmende vejledning (med 136 illustrationer af Gunnar Hjernø), og den er således opbygget, at den kan anvendes, selv om man ingenlunde er sikker på, hvad figurerne i det pågældende våben forestiller. Et meget velkomment afsnit indeholder, for første gang på dansk, en heraldisk nøgle til *hjelmtegn*.

Selve udtrykket *Heraldisk Nøgle* er en brillant nyskabelse, meget bedre end «herold», som dels er dobbelttydigt, dels idelig gjorde én usikker (hed det *he-rolde* eller *he-rolde*?). Lad ordet herold fremtidigt være forbeholdt kgl. sendebud og turneringsledere, og lad en heraldisk nøgle være det, som enhver kan forstå det er.

Knud Pranges bog vil blive brugt, og dermed spare mange københavnere vejen til Rigsarkivets læsesal med den ituklippede Storcks 1700 våbener heraldisk opklæbet; nu kan vi opklare det hele derhjemme. Arkivar Prange fortjener megen ros og tak for det fortrinlige hjælpemiddel, han har skabt.

Værket er udsendt af Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie og Dansk Historisk Fællesforening. Det er på 270 sider og koster i boghandelen 27 kr. hæftet og 32 kr. smukt indbundet. For medlemmer af Heraldisk Selskab er prisen 16 og 19 kr. S.T.A.



Reykjavík

I årgang 1953 bragte Hvem-Hvad-Hvor over for side 128 en gengivelse af Europæiske Hovedstæders Byvåbener, deriblandt *Reykjavíks*: i hvidt felt to sorte pæle, et rødt skjoldhoved med et hvidt vikingskib i. Men dette våben var blot *et forslag*, som var blevet udarbejdet i anledning af det islandske Altings 1000-årsfest i 1930; det var aldrig blevet anerkendt af byrådet.

I sommeren 1957 besluttede Reykjavíks bystyre imidlertid at tage et byvåben, som ses over disse linjer: i blå felt tre hvide bølger og derover to hvide pæle. Pælene

forestiller de højsædestøtter, som Reykjavíks grundlægger, Ingolfur Arnarson, kastede over bord på sin udvandring fra Norge til Island ca. 874; dér hvor de drev i land bosatte han sig, og dér ligger nu byen Reykjavík.

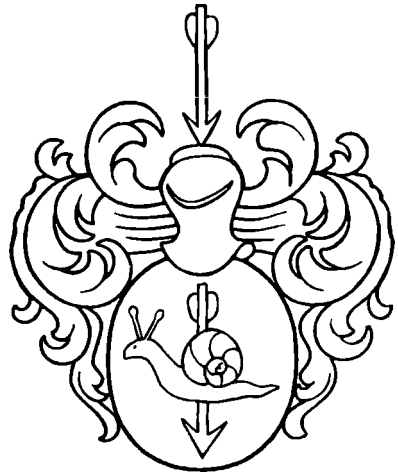
Meddelt mig af Sekretariatschef ved Københavns Borgerrepræsentation, Axel Rasmussen. S.T.A.

Norsk

heraldisk Mønstring

I 1942 udsendte Hans Krag i Ålo ved Kristiansand 1. hæfte af «Norsk heraldisk Mønstring fra Frederik IV's Regjeringstid 1699–1730» indeholdende hans tegninger af våbener tilhørende embedsmænd og private; i 1955 kom det sidste hæfte.

Det færdige værk består af to bind. Første bind, på 14 sider + 123 plancher, indeholder i alt ca. 350 våbener tilhørende civiladministrationens, retsvæsenets og gejst-



Et morsomt talende våben fra Norsk Heraldisk Mønstring: en pil og en snegl. Våbenets ejer hedder Rasch! Måske er våbenmærket ment ironisk, måske skal det illustrere Kejser Augustus' ord: «Skynd dig langsomt!», *Festina lente*.

lighedens mænd, ordnet efter embeder: statholdere, amtmænd, sorenskrivere, præster og mange andre. Andet bind, 10 sider + 19 plancher, indeholder ca. 100 våbener tilhørende bønder, ordnet geografisk efter fogederier. Bindene er forsynet med gode registre, med bl. a. kildehenvisning for hvert enkelt våben.

Tegningerne er udført i en klar, sikker streg efter segl i norske arkiver. At lede disse 450 segl frem fra mere end 200-årige arkivpakker, og kopiere dem nøjagtigt og kønt, har været et enormt arbejde, og endnu mere tid og slid er der, som forfatteren antyder i sit forord, gået med de segl, som *ikke* blev fundet!

Ud over hvad dette værk indeholder, har forfatteren stadig et stort indsamlet, men ubearbejdet materiale liggende (segl

i afstøbninger), samt henvisninger til endnu flere segl i arkiverne. Måtte vort unge Heraldiske Selskab en dag have penge og evner til at udgive alt dette!

Bortset fra heraldiken er »Norsk heraldisk Mønstring« også personalhistorisk af stor værdi for Danmark, hvor mange af de behandlede personers familier stammer fra eller har fundet vej ned. Det eneste man kan beklage i værket, er bristen på farveangivelser, som skyldes kildematerialets karakter.

I tilgift får man på 5–6 af hæfteomslagene nogle kyndige og underholdende små heraldiske essays (heraldikens oprindelse, fabeldyr, heraldisk karikatur m. m.), der afslører Hans Krag som en skarp-sindig og velskrivende heraldisk tænker.

S.T.A.

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af Heraldisk Selskab. Kontingent inkl. abonnement: 20 da. kr. om året. Abonnement alene: 15 da. kr. portofrit.

Redaktionsudvalg:

Redaktør Sven Tito Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, København F. (Selskabets sekretær).

Amtsfuldmægtig, Cand. jur. Ernst Verwohlt, Nøkkedalen 5, Herlev, København. (Selskabets formand).

Kgl. Ordenshistoriograf, Administrator, Dr. phil. Albert Fabritius, Emiliegade 6, København V.

Hovkammerare Arvid Berghman, Nybytorpsvägen 20, Djursholm 2, Sverige.

Redaktør Hans Krag, Alo, Kristiansand S, Norge.

Kontorschef Gustaf von Numers, Topeliusgatan 9 A, Helsingfors-Tölö, Finland.

Medarbejdere i dette nummer:

Statens heraldisk Konsulent, Ekspeditionssekretær Paul Warming, Clarasvej 1 D, Charlottenlund, Danmark.

Vicehäradshövding Bo Tennberg, Strandgatan 10 D, Vasa, Finland.

Grosserer H. Konow, Guldstjernevej 12, København NV.

Reklamchef Jan Raneke, Vallgatan 3, Lomma, Sverige.

Omslaget er tegnet af Fil. stud. Bengt Olof Kälde, Vaksalagatan 27, Upsala 3, Sverige.

Eftertryk med kildeangivelse ses gerne.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.